

नेपालको इतिहास राजभोगमाला

गताङ्कको बांकी

तहांपछि पनि कांतिपुरका काजीहरूले तेस भागीरामलाई काजि नगर यति गन्या मिल्दछु भनी पठाउँदै गर्दथ्या । यहांपछि भक्तपुरका राजाले निष्कारणमा गोर्षा जाइ रहन्या दाक्र्या काजिको बाबुलाइ मारिदिया ॥

यहांपछि सम्बत् ८०८ साल भदौ महिनामा कांतिपुरका काजीहरू ललितपट्टन जाइ दुवै सहर मिलि भक्तपुर माथी चह्राई गरचा फर्कि फर्कि इन्द्रयात्रा गरिसकि फेरि भक्तपुर माथि चढाइ गरि प्रजाकन दुःख दिदा प्रजाहरू दिक् भै भोलिपल्ट यसै भागीराम काजीको निमित्त दुःख पायौ । अब यस भागीरामलाई मान्या हो भनी घरलाई घेरा दिदा भागीराम भागी गया । प्रजाहरूले घर लुटि सब आलमाल धन दौलथ अन्न वस्त्र लुटिलिया । वस्तु लिन नपाउन्याहरूले घर झ्याल दलिन काठहरू चोकमा चीन्हीराष्याका ढुंगासमेत लुटि लग्या । पछिवाट घरमा आगो लाइदिया । यहांपछि प्रजाहरू राजकुलमा आइ हेमहाराज, अब यसो होइन, कांतिपुर जान्या हो, कतिले पाटन जान्या हो भंदा पर्ख १।२ दिनसम्म नहतपताउ भंदा प्रजाहरूले अन्न पनि हजुर यसै भन्नुहुन्छ हिड कांतिपुर भनी पाषुरा समाइ राजालाइ राजकुलवाट निकासि कांतिपुर लैजांदा अब प्रजाहरूले कसो गर्न लाग्या राजालाइ बढिया गर्नलाग्या कि घटिया गर्न लाग्या कि भनि रानिहरू ठूलो सोर गरि रोया । प्रजाले राजालाइ कान्तिपुर लग्या ।

कांतिपुरका मुख्य काजि लक्ष्मीनारायण कस्तो थियो भन्या दरवारैमा सुती दरवारैमा षाड राजाले लाउन्या पोशाक गहना पैहां राजाका पलंग वक्ष्यानमा वस्दथ्यो । लंडायींमा पनि जांदैनथ्यो । रात दिन रानिसंग मात्र वसिरहंथ्यो । भक्तपुरका राजा आया भन्या षवर थाहा पाइ ललितपुरका योगनरेन्द्र मल्ल आया । तिनै राजा वसि वातचित्त सलुक गरि पाटनका भक्तपुरका, राजा फर्किआया । पाटन लगाको जगा भन्या छाडि दिवनन् । यहांपछि प्रजाहरूले भगायाको काजि कल्यारीमा वस्न गल्याका भागीरामलाई योगनरेन्द्र

मल्लले बोलायपछि जिंतामित्र राजा आई भक्तपुर लागि फरि काजी गन्या । अघि प्रजाहरूले लुटयाका आलमाल झिकि सोपिदिया ।

यहांपछि पाटन, यकल्ला भया । लंडायींमा पाटने काजी पर्सुराम भागी आउंदा नेल ठोकि राख्दा नेलमा मन्या । याहांपछि प्रजाहरू जंमा भै जाइ लंडायीं गरी ६ कोट जिति ली क्कठधरमा रह्याका १३६ जनाकन छाडी पठाय । यहां पछि योगनरेन्द्र मल्ल राजाले प्रजाहरूकन जम्मा गरि झ्यालमा वसी स्थाबास प्रजाहरू तिमिहरूले मेहनत गरि मेरा मुलुक झिकि दियो । यस्तै मीहनत सदै मेरा षातिर गर्नुपछि भंदा प्रजाहरूले विति गन्या । हे महाराज सेवा गर्नमा भन्या गर्धनले सीर उठाउनु सकंज्याल गगौंला तर एक थोक हाओ्रो विति क्या भंनु होला त आफना सुष दु षका कुरा विति गर्न निमित्त प्रजाकन संभार गन्या धर्म भन्याका एक असलका जिव क्याजाला भनि विति गन्या र राजा योगनरेन्द्र मल्लले यस कुरामा बहुतै प्रसन्न भै प्रजाकन बोध दि देवताकन पूजा गरि सबकन भोज षुवाया ।

याहांपछि सम्बत् ८१० भदौ मैन्यामा कांतिपुरमाथी योगनरेन्द्र मल्लले चढाइ गरचा । मूल काजि लक्ष्मीनारायण जोसि आफना घरवाट दर्वार जाउं भनी आउंदा उसका घरमा षस मुषियाहरू जाई केहि सल्लाह गर्नु छ भनी एकातिर लागि सस्त्र प्रहार गर्दा दुवै हात कपालमा राषि दर्वारतिर भागी जादा वाहीर वस्याका षसहरूले लगादि घेरै ठाउं घात गरि मार्दा यस कुराको षवर रानिले सुनी राजकुलवाट वाहिर निस्की आउंदा बुझाइ भित्त लग्या ।

ताहांपछि रानीले लक्ष्मीनारायण जोसिको रगत चांदि-का भांडामा उटाइ मुर्दालाइ परम राषी लगी संस्कार गराया । यहांपछि भूपालेन्द्र मल्ल राजाले भडिरमा नृसिंहलाइ मुष्य काजि गरिदिया ।

श्रीपशुपतिनाथकन राघवानन्द स्वामिले विधिपूर्वक तिल्य पूजा गरि रह्याका थिया । पछि अंतकालका वषतमा म जस्तै स्वामी आवस भन्त्या अभिलाष तिमिहरूलाइ छ भन्त्या मलाइ आज्याघाटमा वाग्मतिवारि मलाइ समाधि लिन देउ होइन भन्त्या जांहा तिमिहरूको इक्षा वही समाधी लिन देउ भंदा राजाका समिपमा रह्याका दुर्जनहरूले यस्ता तरहको विचार ठहराइ भन्त्या स्वामिहरूलाइ पशुपतिनाथका पूज्यक गरि राषनु कठिन कुरो छ तसर्थ वाग्मतिपारि लगी समाधी राषन्याहो भंदा उसैमाफिक राजराज्येश्वरिसंधि कर लाइ राघवानन्द स्वामी आफुले भन्त्या माफिक तपुगी दुर्जनका बुद्धि सुनि आज्याघाटमा समाधि लिन नदीदा उसै जगा समाधि लि मुन्यमा गया । यहां उप्रान्त श्रीपशुपतिनाथका पूज्यक जोग्य पुर्षार्थी स्वामीहरू आयनन् ।

याहांपछि वछलेश्वरका जात्रा जगायाको वर्ष ४ पछि रानीकन स्वप्न भयो र राजा रानि दुवै जाइ पशुपतिनाथकन पूजा गरि वक्साइ श्वेतविनायकका मूर्ति बनाइ धेरै गुठी राषी वांडाहरूकन गुठियार गरि कार्तिक शुक्ल पूर्णिमा र प्रतिपदाका दिन प्रतिवर्ष रथजात्रा गराया । यहि जात्रा गराउन जांदा रजीकहरू मिलि विति गर्दा राजाले रजीक कूप बनाइदिया । फेरि इ राजाका पालामा प्रेतचतुर्दसिका दिन रात्रीमा एक रानी पलोक हुदा कातिपुरका धेरै देवताहरूको जात्रा आधा मात्रै भयो । अमावास्याका दिन हुन्या जात्रा सब मनाही गरि दिया । देवताका मूर्ति छोपि सो स्थानमा लैगया । श्री वछलेश्वरिका जात्रा मात्रै ऋषिसित संपूर्ण गराया । मनाहि गर्न सकेनन् ।

यहांपछि राजा भूपालेन्द्र मल्ल तिनै सहरको सलुक एकै भैरहंदा तिर्थ वर्त गर्नको इक्षाले राजधानि सहर कातिपुरवाट प्रस्थान गरि हरिद्वारका मेला भर्ने गया । तिर्थ गर्दै जांदा अजुध्यादेषी चार दिनको रस्तामा राजा भूपालेन्द्र मल्ल ज्ञानि ईश्वरका भक्तिमा चित्त लाग्याका संवत् ८२९ कार्तिक शुक्ल त्रयोदशी बुधवारका दिन राजा पलोक भया । साथ जान्या मानिसहरूले इनका सरिर बोकी आठ कोस जमिन सम्म ल्याइ गंगाजिमा ल्याइ अग्निसंस्कार गराया । यहांपछि राजासंग जान्या दर्बानहरू फकि आई राजा पलोक भया भनि कहन डराइ आफना आफना घरमा लुकिरह्या । यहांपछि षवर जाहेर भयापछि माघ शुक्ल पंचमिका दिन राजा भूपालेन्द्र मल्लका जातक पत्र परममा राषि अग्निसंस्कार गराया । उनका संसर्ग गरी रानि प्रभृति आठ जना स्त्री सति गया ।

अस्यपुत्र महीन्द्र मल्लका अधिको नाम भास्कर मल्ल भोग वर्ष २९ । इ राजा चौध वर्षका उमेर हुंदा वावा भूपालेन्द्र मल्ल पलोक भयाका हुन् । इ राजा अति चंचल सोभावका थिया । धेरै पंछिहरू पालन्या अनेक स्थानमा जाइ फिन्या सिकार खेलन अति रत भयाका थिया । एकदिन तिनै सहरका राजा एक भै मिलि रहंदा समय भक्तपुरका राजा र कातिपुरका भास्कर मल्ल राजा सिंधुलिको वाटो गरि चार कोस प्यक्वेवनतिर हातिषेदामा जांदा १३ हाति समाइ नेपालमा ल्याइ पुन्याया । भक्तपुरका राजाले मात्र यक हाति पनी ल्याउन सकेनन् । यसैमा भास्कर मल्ल अति सुरा प्रतापि ठहर्न जांदा पंडित ज्ञानिहरू राजद्वारमा आई राजाको वर्णन गरि राजा गजपति महिंद्र मल्ल भनि नाम राषि प्रख्यात गराया । इ राजा ब्राह्मण पण्डितहरूदेषीं षुसि भै ब्राह्मणहरूकन धेरै विर्ता वक्सिस् गरचा । सदा सर्वदा ब्राह्मणकन सन्मान गर्दथ्या । वारंवार सिकार खेलन निमित्त तरयानितरफ जांथ्या ।

येक समय आफना लगा तरियानीका थरवटवासि धेरै थारूहरू आइ अनेक तरहका चिज वस्त्र सौगात चढाई कर जोरि षान कन आधार माग्दा राजा षुसि भै धेरै जगा वक्सीस् गरि भुञ्जा नाम जात प्रख्यात गरि फर्की आया । अद्यापि येस नामको जात रह्याका छंदैछन् । फेरि इन राजाले नेपाल कातिपुर राजाधानिसहरको लगाभरिका ब्राह्मणहरूकन धेरै विर्ता संकल्प गरि दिया । येस्ता दानि औवर सुरा राजा हुन् । इन राजाका दुइ विवाहिता रानि थिया सो इक्षाले राष्याका दुवै मैजुहरू थिया । इ चार स्त्रीहरूसित क्रिडा विहार गर्न निमित्त किमडोका थानमा सुन्दर घर धर्मसाला बनाइ सदा सर्वदा रस रंग गर्दथ्या ।

फेरि इन राजाले हातिषेदा निमित्त सिंधुलिमा दुवैमैन् हा सम्म वास गन्या । मुसलमानहरू आई राजासंग वातचित गरि तिनिहरूलाई राजाले चाहा गर्दा नोकर भै रह्याका थिया । यसतै समय मुल काजि झंगल ठकुलले मुसलमानसंगको प्रिति राजाले गर्न लाग्या भनि हातिषेदामा नपठाइ थामि राष्या र राजाले हातिषेदा जान्या छैन गंगाज्यूसम्म पुगी स्नान गरि फकि चांडे आउंला भन्त्या तैपनि काजिले नमांदा मुसलमानहरूसंग मिलि काजिले थाहा नपाउन्या गरि जान लाग्दा यस मतलव काजी झंगल ठकुलले थाहा पाई उमराउहरूसंग सल्लाह गरि जुक्ति गरी राजाकन पठायनन् । यहापछि मुसलमान तुरूक सवार जना विस राजाले साथ गरि नेपालमा ल्याई कातिपुर सहरमा मुसलमानहरू डेढसयैसम्मलाई षाना षर्च दि आफना चाकरी गराइ राष्या ।

यस्तै तरहसंग रहँदा मुसलमानहरूले राजालाई रिझा-उँदा राजाले झंगल ठकुल मुख्य काजीकन पोसि मुसलमानलाई काजी गन्या । यहाँपछि झंगल ठकुल प्रभृति उमरावहरूले भव राजाले घटियाको संग्रह गरि हिंदूहरूको धर्म नेपालमा गुमाउन लाग्यो यस वषतमा हामिहरूले सन्यासम्मको जूक्ति गरि इनिहरूलाई ननिकाल्यो हामी सब हिन्दू मुसलमानका कमारा हुन लाग्यौं भनि सल्लाह गरि कांतिपुरका प्रजाहरू षसहरू ललितपट्टनका परमानहरू सब यकट्टा भ मिलि मुसलमानहरूकन सस्त्र प्रहार गरि मादा राजा र मुसलमानहरू यकपट्टि भै राजकुलमा वसि बंदूकले हानि तरवारले काटी धनुक प्रहार गरि नेवार षस डेढसय लाई जषम गन्या ।

यस्ता तरहसंग जुद्ध हुँदा मुसलमानहरूकन काटाकाट गरि मा-या चार पाच जना मात्र भागि गया । समातन सकेनन् । कांतिपुरका विचमा यस्ता तरहको ठुलो तकरार उठि लडाईं गरि मुसलमान शत्रुलाई संहार गन्या ।

यसै दिन भक्तपुरका राजाले देवदोकोटमा चढाई गर्न आया र इनिहरूसंग पनि लडाइ गरि सत्तरी असि जनाकन जषम गरि हटाइ पठाया । यहाँपछि झंगल थकुल मूलकाजि भया । अघिका माफिक मिल्या । सम्वत ८३७ ज्येष्ठ कृष्ण अमावास्याका दिन ललितपट्टनका राजा रिद्धिनृसिंह मल्ल पलोक भया । यहाँपछि ललितपट्टनका राज्य सून्य हुँदा ४ काजी कांतिपुरजाई राजा सून्य भयो भव हजुरकन राजा मात्र आयौं भनि विति गर्दा लौ भनि आज्ञा दि पठाया । ४।५ दिन वित्यापछि पनि केहि उत्तरा नमिल्दा पाटन्या प्रजाहरू सब मिलि आई २४ प्रधानहरूकन हामि सब मिलि कांतिपुरमा सरण जाउं भनि विति गर्दा २४ प्रधानहरू प्रजाहरू सब जंमा भै कांतिपुर जाई विति गर्दा राजाकन बुझाई सिद्धरजात्रा गरि ललितपट्टन जाई सम्वत् ८३७ आषाढ शुक्ल १५ का दिन महेन्द्र मल्लकन मणीमंडपमा सिंहासन राषी राज्याभिषेक दिया ।

महेन्द्रमल्ल राजाले कांतिपुर ललीतपट्टन दुवै सहरका राजा भै रहँदा समय सम्वत् ८३६ नष्ट आसुन सुदी २ का दिन विरेश्वर उपाध्याय र कनिमहका मेलवावु दूइ जनाले कांतिपुरवाट एक रानिलाई पाटन ल्याइ राष्या । यसै दिन भक्तपुरका राजा भूपतेन्द्र मल्ल सैन्यलाई सस्त्रसहित गरि पाटन आया । यस कुरो महेन्द्र मल्लले षवर पाइ सस्त्र सहित गरि पाटन आई भक्तपुरका सैन्यलाई समाइ वस्त्र छोडाइ हतियार लुटि ली भूपतेन्द्र मल्ल राजालाई र राजकुमार

रणजीत् मल्लकन जान नदी २ हाति र १६ हजार रूपैयां लि छाडि पठाया ।

यहाँपछि विरेश्वर उपाध्यायलाई समाइ थुन्या, मेलुवावु काजि मात्र भागि गया । यहाँपछि पाटनको भारा अनर्तसि काजीले ली मुख्य काजी भया । कांतिपुरको भारा झंगल ठकुल काजीले लिया । इन राजाका पर्यायमा २६ वर्षका उमेरमा १२० वर्षमा आउन्या माहामारि आई नेपालमा प्राप्त भै सम्वत् ८३६ साल चैत्र मन्हादेशी कांतिपुरमा प्राप्त हुँदा पैल्ले सहर ग्रामहरूका घर घरमा मुसाहरू मन्या । याहाँपछि हाति भेडा वाषा हाँस कुषुरा गाइ भैसि वनमा जीवा जंतु मृग वंदेल आदि वचनरा मरचा । पृथ्वीमा सर्वत्र पशुपंछी जीवा जंतु आदी प्राणी नास भया । यहापछि माहामारि अति प्रज्वरित भै काषिमा काछमा कर्नसंधिमा फोका उठि कपाल दुषि रिगटा लागी ज्वर आई नेपालका सहर ग्रामहरूमा प्रसंष्य मानिसहरू मरचा । चैत्र मन्हादेशि कांतिपुरमा मरचा । असारमा ललितपट्टनमा मरचा, भक्तपुरमा मरचा । यस्तै तरहसंग रोग फैलिदा ढोकाबाहिरका षसहरूमा भन्या यस रोगले ज्यादा मरेनन् । रोग हुन्या मानिसहरू भन्या छेण मात्रै तत्कालैमा मर्दा सहर ग्राहमरूमा मज्यादा व्यवहार विचार संचार सब बंध भै हाहाकार भै गया । यस्त तरहसंग रोग भै रहँदा कांतिपुरका मानिस कोइ कोइ ज्ञानि मानिसहरू त रोग हुन्या वित्तिकै वेगसित जाइ आज्यातिर्थ पुगी मरण भया कोइ पचलीघाटमा मरण भया । कोइ वाम्मतिमा मरचा । कोहि विशुमतिमा मरचा । कोइ आधा वाटामा मरचा । यस्ता तरहसंग मर्दा मन्यालाइ कात्रो आदी चाहिन्या कुरो पनि दिन सकेनन् । दिनमा १००।१२० मानिसहरू मर्दा धेरैको संतान सून्य भै अपुतालि लाग्या ।

यस्तै समय अघि श्रीपशुपतिनाथका दक्षिण मुषवाट दंत प्रकास भयो । भछिन्द्रनाथका जात्रामा पनि ३१ आगला भांचिया । मिननाथका रथमा अग्नी प्रवेस भै जल्यो । किति पूर व्याघ्रभैरवका नेत्रदेशी मनिको मुष पतन भयो । नवग्रह गण पनी घोप्टिइरह्या । नेपाल मंडलमा सबै स्थानमाका ठुला ठुला देवताका स्थानमा उपद्रव भया । यहि भयले प्रजाहरू त्राहि त्राहि भै सहर छाडि धेरै मानिस भागी गया । यस्तै समयमा कांतिपुरका मुख्य काजि झंगल ठकुलले राजा महिंद्रसिंह मल्ल दुइ रानी दुइ मयजू टहलुवा ४ जनामात्र गरि किदो स्थानका घरमा सब संराजाम् तयार गरि राषी आउन जान नदि वन्द गरि लुकाइ राष्या । यस्ता तरहसंग राषी छोड्याका छमैन्हा पछि सहर ग्रामहरूमा मानीस वरावर मर्दै थिया । यस्तै समय यक जोगीले झंगल ठकुल काजीकन

सुनाया— अहो गमार काजी तेरा सांति स्वस्ति पूजा पाठले महामारि निवारण हुन्या छैन । देसि पर्देसि सब जनालाई इक्षा भोजन गराउ तव महामारि देवी संतुष्ट भै रोग निवारण होला । पशुपतिनाथ पनी प्रसन्न होलान् । यति गर भनि योगी स्वस्थानमा गया । यहांपछि काजीले योगिका आज्ञा सुनी सहरवासि सब जात बोलाइ योगी संन्यासी फकिर गरिवगुर्वा सबलाई बोलाइ धेरै धन षर्च गरि हनुमानढोकामा इक्षा भोजन गराया । दिन ४ सम्म ठुलो अन्नदान गर्दा मरण भय बहुत निवारण भैगयो ।

यस्तै समय एक दिन कोइ एक ज्यापु किन्दो संधिमा षेतमा जांदा राजाले झ्यालमा छिद्र बनाइ ज्यापुलाइ डाकि सहरको समाचार कस्तो छ भनि सोध्या— हेमहाराज चार दिन भयो बहुत रोग निवारण भयाको छ भनि ज्यापुले विंति गर्दा यति समाचार सुन्नेवित्तिकै तेहि झ्याल षोली फाल हाल्न तयार हुंदा रानीहरूले भर्सक गरि थामदा पनि थामन सकेनन् । राजाले वन्द भैरहन बहुतै गाह्रो मानि झ्यालैवाट फाल हालि वेगसित दौडि आई सहरमा जाइ दर्वारमा प्रवेश गर्या । यहांपछि रानि र मयजु पनि दर्वारमा आया । यसै दिनका रात रानि र मयजुहरूसंग राजा वसिरहुंदा इन राजामाथि माहामारीको दृष्टि लाग्यो र रोग प्राप्त भै सुद्ध सूर्यवंशी राजा महेन्द्र मल्ल नेपाली सम्बत् ८४२ साल मिति भाद्र कृष्ण एकादशिका दिन पर्लोक भया । इन राजाका पालामा ८ वर्षसम्म माहामारि आई रोग समन नभै रोगका पिडाले श्रेष्ठ भाजुहरू धेरै मरण भया र किसान हरूकन वोकाइ आफ्ना इष्ट देवता जगाई सुनागुठि नाम राषी गुठिजनहरू जमा गरि मरणकालमा भेला हुनु निमित्त गुठ तुल्याया । अघि भाजुहरूको सुनागुठि थियेन । असक्त हुनाले किसानिहरूले मुर्दा छुवाउनुया रित भै गयाको हो । इनै वर्षमा दर्वारका कुमारी सुन्यमा जादा चावाहाल देवपट्टनका कुमारी लैजाइ आसनमा राषी पूजा मान्य गराया । दुइ मन्हासम्म राषी कुमारीकन सन्मान गरि अर्को कुमारी साटो राषी फर्काईदिया ।

अव उप्रान्त कांतिपुर राजधानि सहरमा सूर्यवंसि शून्य भै गया भनि लोक जन सबै हाहाकार गर्दा रानि र मयजु चारै जनाले प्रजाहरूकन बोलाइ राषि कोइ एक सूर्यवंसिका छोरिपट्टिका सन्तान जगज्जय नाम गर्याका ठाकुरकन राज्याभिषेक दिया । यहांपछि चारै रानीहरू सहगामिनी भै यथाक्रमले राजराजेश्वरी संधिका स्मसानमा प्रवेश गरि अग्नि प्रज्वरित भै आधा सरिर जल्यापछि तेस वेलामा स्मसान विषे ज्येठि रानी षडा भै कर जोरि केहि वचन बोलन लागिन्

अहो लोक पंच, हामीहरूकन बडो कष्ट प्राप्त भयो संतान सून्य इन राजाले सजीव छंदैमा धेरै पंछिहरू पाली वंधनमा राषी मान्याका पापले रानिकन नरकमा गाडी राष्या । राजाकन असंख्य पीषले ढाकी राष्या । मयजु, दुइ जनाले राजाका अंगमा पुरियाका पीषहरू आफाल्न लागी रह्याछन् । तैपनि राजालाई पीपका रासवाट उकासून सक्याको छैन । तसर्थ हाम्रा निमित्त दया गरि केहि धर्मसाला वनाइ देउ काशी मा पनि ब्रह्मणभोजन गराई देउ । यति धर्म हाम्रा नाउंमा गरि देउ । अब यो नेपालमा तीनै सहरका सूर्यवंसि लोप भै जान्या छ । केहि वर्षपछि पश्चिम दिसादेषी सोमवंसि कहाइ साहा पदवी गन्याका राजा आई भोग गर्न्या छन् । यति भनी रानी लोटि जलि गयीन् । इन दिनदेषी महामारी रोग सांत भ गयो । कति संख्या मरण भया भनि इगल ठकुल काजीले सम्बत् ८३६ सालदेषी सम्बत् ८४२ साल राजा मरण भयातक, कांतिपुरका प्रजा मरण भयाको संख्या गर्दा अठार हजार सात सय चौधह १८७१४ जना जंमा प्रजाहरू मरण भयाको ठहराया ।

यहापछि मुख्यकाजी झंगल ठकुल काजीले सतिका वचन प्रमान आपना स्वामीकन उद्धार हुन्या कर्म भरसक गरिदिनु पर्न्या हो भनी मषनटोलमा श्रीजगन्नाथजीकन यथाक्रमले बनाइ गुठी राषी नित्यार्चन गराया । काशिमा पनि धर धन षर्च गरि ब्राह्मणहरूकन भोजन गराउन पठाया । फेरि असन ढोकावाहिर सतल बनाइ धारा बनाइ मूर्ति बनाइ दसाइ यथा क्रमले प्रतिष्ठा गरि धेरै ब्राह्मणहरूकन भोजन गराया । इ मुख्य काजी झंगल ठकुलले राजा महेन्द्रसिंह मल्ल र रानीहरूका नामले धेरै धर्म किर्ति गरिदिया । यस्तो माहामारि आई कांतिपुरमा सुद्ध सूर्यवंसि राजाकन लोप गरि सक्या उप्रान्त येस रोग नेपालमा निवृत्त भैगयो ।

जगत्जये मल्ल राजा भोग वर्ष १४ । इ राजाकन सूर्यवंसि राजा शून्यमा गयापछि सतिलेका छोरिपट्टिका संतान इनकन ल्याइ राज्याभिषेक दिया । इन राजालाई श्रीगुह्येश्वरी प्रसन्न भै १ कोहि मैथिल ब्राह्मणकन स्वप्नविषे दर्शन दी आजका चौथो दिनमा राज्याभिषेक पाउला भनि जगत्जय ठाकुरकन दिनु भनि यस्ता तरहको वचन स्वप्नविषये आज्ञा प्रसन्न हुंदा सो मैथिल ब्राह्मणले जगत्जयकन भेटी इश्वरिका अनुग्रह वाणी स्वप्न प्रमान मंत्र तुल्यका वचन सुनाया । यहांपछि अकस्मात् दैव संजोगले महिन्द्रसिंह मल्ल पर्लोक भै राजा शून्य हुदा इनै जगत्जय मल्लकन सतिले बोलाइ प्रजाहरूसंग सम्मत गरी राज्या-

भिषेक दियाको हो । इन राजाले राज्याभिषेक पाया उप्रान्त अघि श्री गुह्येश्वरि प्रसन्न भै मलाइ स्वप्नविषे आज्ञा भयो भनि मैथिल ब्राह्मणलाइ समझी इनले भन्यावमोजिम् पुग्दा बहुतै षुसि भ ति मैथिल ब्राह्मणकन मेरा इष्टदेवता गुरू हुन् भनी बहुतै सन्मान गरि कांतिपूरमा वास गर्न दी नुवाकोटमा धेरै वित्त संकल्प गरिदिया । यहाँपछि गुह्येश्वरिका जात्रा धालनु चल्यामा कवच मूर्तिवनाइ अषंड दीप ज्वाला लिंग धालनु नानाबिधिले मंत्रण पूजा गराई प्रतिवर्ष जात्रा गराया । वतिसकोठि महाजनहरू राषी धेर घेत गुठि राषी कर्माचार्यहरूकन गुठियार राषीदिया । इ राजा नहुदैं इनका. २ पुत्र जन्म भयाका थिया राजेन्द्रप्रकास र जयप्रकास । राज्याभिषेक पायापछि मोहनचोकमा जन्मयाका ३ पुत्र राज्यप्रकास नरेन्द्रप्रकास. चन्द्रप्रकास । इ राजकुमारहरू कुमुदनी नाम रानीसहीत भै सुषविहार गरि रह्याका थिया । राजा भयाको ६ वर्षपछि वडालक्षणले युक्त भयाको ज्येष्ठपुत्र राजेन्द्रप्रकास दैवयोगले पलोक भया र राजाले बहुतै सोक गरचा । इनै ज्येष्ठ पुत्रका लक्ष्येनले म राजा भयाको हुं भनि बहुतै फिक्रि गरचा । अरु मेरामा जयप्रकास राजा होला । यस्का पालामा देवधर्म राज्य केहि रहन्या छैन । पर्जाहरूले पनि बहुतै दुःष पाउलान् भनी सोक गरि मैन्हा ३ सम्म दर्वारवाट बाहिर निस्की रहंदा समये ४ थरि षस सिपाहिहरू आइ राजाकन वृक्षाया-हेमहाराज १ पुत्रका निमित्त यस्ता तरहसंग सोक गर्न्या होइन । राजकाज नगरि रह्या कसो होला । हजुरका ४ पुत्र छदंछन् भनि विति गर्दा राजाले आफ्ना मनको संदेह तिनहरूलाई वताया र ति षसहरूले जयप्रकासको सोभाव अतिक्रूर छ । इनले देवधर्म नासन्या छ. भनि हुकुम गर्नुभयो यसो भन्नु भया हामिहरूले राज्यप्रकासकन राजा गरूंला मोहनचोकमा जन्म भयाका राजा गर्न जोग्य हुन् भनी राजा रानीका चित्त वृक्षाइ षसथरिहरू फकि गया । इन दिनदेशी यहि मतलव राजा र षसहरूको भयाको थाहा पाइ जयप्रकासले षस ठकुरिहरूकन मनमा बहुतै दगा राष्या ।

यहाँ उप्रान्त केहि काल गयापछि कांछा पुत्र चन्द्रप्रकास दैवसंजोगले पलोक भया । इनका नामले सहर पूर्व भाग तुषुचा पारि भिमजुजुका पोषरी भनि यथाक्रमले वनाइ प्रतिष्ठा गरचा । फेरि इन राजकुमारका नामले कोहि १ सुजनकन सुवर्णमय गहना पैहिराइ हिल्याजात्रा पठाउंदा डट टोलका उदासले राजाले पठायको थाहा पाइ साह्रै हास्य गरचो । पछिवाट राजाले पठायको मानिसकन मले साह्रै अपहेला गरचां भनी बहुत डराइ भोलिपल्ट राजाकन .१ थालभरि

सुन राजाकन चहाउन लैजांदा तैले अपहेला गन्याको माफ छ. भनी ल्यायाको सुन पनि माफ गरि दिया । इ राजा बहुतै निर्लोभि थिया ।

सम्बत् ८४६ आषाढ शुक्ल ११ का दिन झगल ठकुल काजी ललीतपट्टन जाइ कांतिपूरका राजा जगत्जय मल्लसंग ल्याइ दुई २ राजा मिली भक्तपूरमाथि चहाइ गन्या । धेरै कोटहरूमा आगो लाइ पर्जाकन दुःष दि भक्तपूरका राजासीत धेरै धन ली कांतिपूर फकि आया । सम्बत् ८५० माघकृष्ण द्वितिया उत्तरफाल्गुनी नक्षत्र सोमवारका दिन ललीतपट्टनका राजा विष्णु मल्लकन आफ्नी पुत्रि कन्या दान गरिदिया । इ राजाका पालामा जयवागेश्वरीको देवालयभित्र चोर पसि गहना सबै चोरि लैजांदा चोरकन तलास गर्नु लागी रह्याका थिया । चोर फेला पार्न सक्याको थियन । चोरि लैगयाको ३ मैन्हापछि ५ वर्षका कन्या कुमारि अचारपुत्रीका सरिरमा देवी प्रादुर्भाव भै आज्ञा गरिन्- मेरा गहना चोर्न्या चोर हाडि-गाउंमा ढोकाभित्र पाटिमा वसि थाम वजाइ रह्याछ भनी आज्ञा प्रसन्न हुंदा कन्या कुमारिका वचन प्रतित मानि सब जना जाइ हेर्न जांदा थाम् वजाइ रह्याको देशी यहि हो भनि ठहराइ समाइ ल्याया । राजा वक्साइ सासना गर्दा सब गहना मिल्यो । ति सब अलंकार देवीकन चढाइदिया । चोरकन मारिदिया । फेरि राजाले दर्वारअगाडि राधाकृष्णको देवालय महाविष्णुको देवालय वनाइ मूर्ति स्थापना गरि गुठ राषी ज्यथाक्रमले पूजा मान्य गराया । यहाँपछि राजाले मैथिल ब्राह्मणहरू गुह्येश्वरीका ठुला सेवक हुन् मेरा माथि इश्वरको अनुग्रह वाणि स्वप्नविषे भयाको इन मैथिल ब्राह्मणवाट मलाइ सुनाया । सोइ वचनप्रमान चार दिनपछि राजा हुन पाउला भन्या अभिलाष मनैमा नभयाको मलाइ राजपदवी प्राप्त भयो । इनहरूवाट मलाई ठुलो गुण भयाको छ भनि बहुतै प्रीति गरि मिलीरहदा नेवार थरिहरूले नसहि निरापराधमा सबै तिह्रौतिया ब्राह्मण-हरूको घर लुटि धन संपति सर्वश्व हरण गरिदिया ।

इनै वर्षमा वर्षा सुन्य भै दुनीया सबै हाहाकार हुंदा यो संकष्ट देशी राजा अति सान्त हुनाले मनमा विचार गन्या । मेरा पालामा ब्रह्मस्व हरन प्रजाहरूले गन्या भनी राजाले पर्जाहरूकन उद्धार निमित्त पशुपतिनाथकन महावली भोग नाम गरि गुठी राषी प्रतिवर्ष धर्म कर्म गरि इश्वरकन मान्य । फेरि केहि दिनपछि इ राजा बहुतै सान्त स्वभावका हुनाले गोर्षाका राजा पृथ्वीरायण शाह आइ नुवाकोट दषल गरि वहि वास गरि गोर्षाका राजा कहाइ हुकुम चलाइ रह्याका

थिया । यहाँपछि इन राजाले मनमा यस्ता तरहको विचार गन्या— मेरा पालामा ब्रह्मस्व हरन पनी भयो राज्य पनि घटयो लक्षणले जुक्त भयाको ज्येष्ठ पुत्र पनी षस्यो माहीला पुत्र जयप्रकासको सोभाव भन्या अति क्रूर छ यसले देव धर्म केहि राषन्या छैन कुलको धर्मस्थिति राषन्या छैन. प्रजाहरूले पनी दुःष पाउनन् तसर्थ अत्र मैले ज्युनु व्यर्थ हो वाचि मैले प्रष्यात गर्न कदाचित् सकन्या छैन. यस्तो हेरिरहनु चाहीत वरू चाडै मर्ने पाया वढिया हुदोहो भनि ठानि चाडै मर्ने निमित्त उपाय गर्न लाग्दा १ कोही इटुवहालका दुष्ट बांडाले भेद वताया— हेमहाराज हजुरलाई केवल चाडै मरोस-भन्या इच्छा भया मंज्येश्वरिका मूर्ति बनाइ जात्रा गर्नुहोस् तव सिध्रै मर्ने हुनुहोला भनि पोस्तक देषाइ विधानक्रम देषा-उंदा राजाले यस मतलव मनमा राषी गुप्त गरि मंज्येश्वरिका मूर्ति बनाइ श्रीपञ्चमीका दिन कातिपूर ल्याइ जात्रा गराया । यही जात्रा गन्या उप्रान्त तिनै मैन्हापछि जगज्जय मल्ल नाम गन्याका सांत सोभावका पर्जाहरूवाट घटीया छन् भन्या संवेह भयाका राजा नेपाली संम्वत ८५५ फाल्गुण वदि पंचमिका दिन पर्लोक भया ।

अस्य पुत्र जयप्रकास मल्ल भोग वर्ष ३३। नेपाली संम्वत् ८५५ फाल्गुण वदी ६ का दिन राज्याभिषेक पाया । इन राजाले आफु राजा भयापछि मकन नसहन्या जात षसहरू, जैसि भंडेल राजलवट मिलि मेरा भाइ राज्यप्रकास मोहनचोकमा जन्म्याको हो भनी उस्तालाइ राजा गर्न षोजन्या इनिहरू सबै कुल्याहा हुन् भनि कसैको विस्वास नमानि टाढा गरि राष्या । भाइदेषि पनि इ कुल्याहासित मिलि मेरा भाइसित मिल्ला मेरा गादिमा वस्ला सत्तु भयापछि सानु देषनु छैन भनी वावा जगज्जय मल्ल पर्लोक भयापछि सुद्धै नहुदै, भाइ, राज्यप्रकास मल्लकन त्रास दिदा बहुतै डराइ भाग्दा वाग्मति वाढि आयाको थियो बहुतै कष्ट पाइ वाग्मति नदी तरी ललीतपट्टनका राजा विष्णु मल्ल आपना भेनाज्यूका चरणमा सरण गया । राजा विष्णु मल्लले पनि बहुतै अनुग्रह गरि मेरा संतान् छैन मेरा सेषपछि तिमिलाइ राजा गराउंला भनि आफुसंगै दर्वारमा राषी षानापिना दि आनन्दसित राषिछोड्या ।

आहांपछि यस समय तिनै सहर्का राजा मिलिरहंदा राजा जयप्रकास मल्लले भक्तपूरका राजा रणजीत् मल्ल ललीतपट्टनका राजा विष्णु मल्ललाई र दुवै सहरका सब काजी प्रधानहरूकन निमंत्रणा गरि भोजन गराइ सकी. वैठकमा तिनै राजा वसि आनन्दसित वातचित्त गर्न लागि

रह्याका थिया । जयप्रकास मल्लले क्या चांजो गन्याको थीयो भन्या वैठकभित्र दुकुटिमा धेरै दौलत सुनाचांदि धेरै किसिमका चिजविजहरू वाहिरवाट वेस गरी देषन्या गरि ढोकामा मसिना कपराको पर्दा लाइ भित्र वत्तिहरू वाली वाहिरवाट सब भित्र देषन्या गरि राष्याको थियो र रणजीत्-मल्ल विष्णुमल्ल औ काजी प्रमानहरूका दृष्टि दुकुटिभित्र पर्दा धेरै दौलत चीज वस्त्र देषदा इ राजा तः हामिहरूभंदा बहुतै धनाढ्य रह्याछन् भनि ठान्या । यति देषी सक्या उप्रान्त विदा भै मनमनमा हामीभन्दा बहुतै तालिवर रह्याछन् भनी फिक्का गरि आपना आपना सहरमा गया ।

यहापछि ललीतपट्टनका राजा विष्णु मल्ल मनमा विषुस भै रह्या । काजि प्रधानहरूले विंती गन्या— हेमहाराज क्या कारण हजुर सुर्ता गर्नुहुन्छ भनी विन्ती गर्दा राजाले भन्या— हे मन्त्रीहरू मलाई अरू थोक सुर्ता केहि होइन जय-प्रकास मल्लले दौलत देषाइ पठाया । अत्र हामिहरूले उस्का-वदला क्या देषाउं धन देषाउं भन्या उन्का दौलतभंदा हामिहरूको बहुतै कमी छ । अत्र कसो गर्न्या हो भनि सल्लाह गर्दा काजी प्रधानहरूले विंति गन्या— हे महाराज सुर्ता नगर्नु होला । हामिहरूले अत्र प्रजाहरूकन देषाउंला । राजाको मुष्य धन भन्नु त प्रजाहरू हुन् भनी विंति गर्दा राजा षुसि भै लौ अत्र हाम्रा राज्यभर्का, प्रजाहरू सबैकन हतियारले सहीत गरि सफेत पोसाक गरि हाजिर हुनु आउनु भनी झीकाउ भनि आज्ञा दिदा काजी प्रधानहरूले राजाको हुकुममाफिक दिनको टेकान गरि तिन सहरमध्ये पाटनको राज्य ठुलो हुनाले प्रजाहरूकन झिकाइ जंमा गरि राषी कातिपूर भक्त-पूरका राजा काजी प्रधानहरू सबैकन निमंत्रणा गरि भोजन गरि सक्यापछि चौक्वातका पंच झ्यालमा तिनै राजा वस्या ।

ताहापछि प्रजाहरू कन बोलाइ दर्शन दिया । प्रजाहरू सबले हतियार लियाका सफेत पोसाक पैह्याका सबले दर्शन गरि दर्वारका साम्ने व्याप्त गरि वस्या । यहांपछि विष्णु मल्ल राजाले राजा रणजीत् मल्ल राजा जयप्रकास मल्लसंग क्या गरूं दौलतमा म बहुतै गरिव छु मेरा दौलत भन्नु त इनै प्रजाहरू हुन् भन्या । तहांपछि भक्तपूरका राजाले प्रजाहरू धेरै देषि मन्मा बहुतै संका गन्या । इ सबै फौज जम्मा भै रहनु आया हामिले राज्य थामन सकीन्या रहेनछ भनी ठान्या । जयप्रकास मल्लले र मैले वेनाहक अर्घ्यालो भै आपनु अंत दियाछु भनी संका गन्या । यहांपछि विदा भै आपना आपना सहरमा गया ।

भक्तपुरका रणजीत मल्लले बहुतै फिक्का गरि भक्तपुरका काजी प्रधानहरूसंग सल्लाह गन्या— अब हामिले कसो गन्या हो जयप्रकास मल्लले दौलत विष्णु मल्लले प्रजा देषाया अब हामिले उसको बदला क्या देषाउं धन देषाउं कि प्रजा देषाउ भन्या पनि उनीहरूका वरावर हाओ छैन भन्दा काजी प्रधानहरूले विति गन्या—हेमहाराज केहि सन्देह नमानु होला, हामिहरूले पनि धेरै संग्रह गरि राष्याका चिजविज सास्त्र औषदिहरू केहि धनहरू देषाउंला भनि सल्लाह ठहराइ जयप्रकास मल्ल विष्णु मल्ल प्रभृति काजी प्रधानहरूकन निमंत्रणा गरि भोजन गराइ सक्यापछि धेरै तालचाहरू डोरिमा उन्याका ल्याई भंडान्याले बैठकमा राषिदियो । ताहांपछि रणजित मल्लले जयप्रकास मल्ल विष्णु मल्ल कन भन्या— आफना आफना मुष्य चिज भयाको मलाई देषायौ दौलत दुनिया दुवै मेरो छैन जो भयाको मेरो हेछौं भन्या देषाउंछु भनी दुइ राजाकन उठाइ धेरै कोठाहरू षोलि पुराना पुराना धेरै जातका अनादि विजहरू धेरै जातका औषदि तेल आदी कागतहरू वेद पुराण तंत्रहरू वैद्यशास्त्र आदि धेरै ग्रंथहरू तवर्का चिज वस्त्र धनहरू देषाया । याहांपछि दुवै राजा विदा भै भक्तपुरका राजा बहुत सकल पदार्थका संग्रही रह्याछन्—वषतअनुसारका कामलाई नभयाको केही रहेनछ. यस्तो संग्रह हामिहरूलाई छैन भनि हार मानि आफना आफना सहरमा आया ।

यहां उप्रान्त थरि मुषियाहरू एकदुइ काजीहरूले हामिहरूलाई इनराजाले नजिकै राषेनन् षोज षवर गरेनन्, इनवाट हामिहरूलाई भलो होला भन्या आसा छैन भनि मिलि जयप्रकास मल्लका कांछा भाइ नरेन्द्रप्रकास मल्लकन वुझाइ हात लि दवारवाट बाहिर ल्याइ देवपट्टनमा राषी टुकुचा पारका पांच ग्राम देवपट्टन सांषु चांगु गोकर्ण नंदिग्राम यति पांच ग्रामका राजा गरया । यहांपछि ती थरि मुषिया काजीहरूले—हेमहाराज हजुरहरू पाच भाइ एकै हो दुइ भाइ पर्लोक भया यक भाइ ललीतपट्टनमा गइ आनन्दसित वसि रह्याकाछन् हजुर पनि राजा हुन जोग्यका हुन् दाज्यू भाइ भन्याका त जोरि न हो भनि सम्झाइ प्रजाहरूका षेत लटि विग्रह गरि रहंदा ४ मैन्हापछि जयप्रकास मल्ल बहुतै रिसाइ दलसहित गरि आफै सुद्धा जाइ भाइसित लडाजि गरी देवपट्टनदेषि लगायि भक्तपुरसम्म भगाइ पठाया । भाइ नरेन्द्र प्रकास दाज्यूदेषि बहुतै डराइ रणजित मल्ल राजाका सरण गया । रणजीत मल्लले अघी वाज्याहरूका पालामा कांतिपुरवाट भागि आउन्या राजकुमार सदाशिव मल्ल राष्याको चोकमा राषी षाना पिना दि राष्या । नरेन्द्रप्रकास

मल्ल बहुतै लाचार भै रह्याका थिया । केहि वर्षपछि सुंन्यमा गया ।

राजा जयप्रकास मल्लले ति मुषिया काजीहरूदेषी दगा गरि आफुदेषी टाढा गरि राषी छोड्या । ति थरि मुषिया काजीहरू पनि मिलि गुप्तसंग षेल कमाउन लागि रह्याकै थिया । कांतिपुरका राज्य भक्तपुरका राजाले दषल गर्दा समय वावाका पालादेषिका मुष्य काजी झंगल ठकुललाई षोसी मास्की षलक सुषुलभा मास्किकन भक्तपुरका राजाले लियाको मेरा राज्य दषल गरि देउ भनि २।४ मैन्हा वादा दि मुष्यकाजी गन्या । राज्य हात लिनको उद्योग गरी रहंदा समय राज्य चाडै झिकिदिन नसक्दा राज्य अरूले लियाको मात्र हेरि रहन्या आफनु राज्य अरूले लियाको आफनु गर्न नसकन्या भनि राजा जयप्रकास मल्ल अप्रसन्न भै भंडारषालमा केहि सल्लाह गर्नु छ भनि डाकि लगि मारिदिया । कसैले थाहा नपाउन्या गरि इनारमा षसालि माटोले पुरिदिया ।

यहांपछि कांतिपुरका प्रधानहरू काजीहरूकन जमा गरि राजा जयप्रकास मल्लले भन्या— मेरा द्रोहिकन नास गरि सक्या अब तिमिहरूले मेरामाथि भसंक गरि सेवा गर सेवा गन्याअनुसार प्रसाद वक्सौला भनी आज्ञा गन्या । मुष्य काजी नभै राजकाज होइसकदै न लौ काजी हौ भनी एक दुई जना कन भंदा कसैले पनि राजाको उग्र सोभाव देषी काजी हुनको कवुल कसैले गरेनन् पछिवाट उपाध्या भाजु वार्सि भाजुलाई काजी गन्या ।

यहांपछि दल सब जम्मा गरि आफुसमेत् जाइ भक्त पुरमाथि रजायी गिरि आफनु राज्य हात लिन गया । हात लाउन नसकी फर्कि आया । पछि वाहुन काजीकन षोसि टौडिकलाई मुष्य काजी दिया । सम्बत् ८५६ साल कांतिपुरका राजा एकला भै रहंदा भक्तपुरका राजा रणजीत मल्लले कांतिपुरका राजाको राज्य भै रह्याका पलांचोक आदि ७।८ ग्रामहरू जितिलिया । यहांपछि विष्णु मल्ल राजासंग मिलि भक्तपुरका राजा रणजीत मल्लमाथी चढाइ गरि आफनु राज्यमध्ये केही हात लाइ दापचा फुलवारीका कोटमा आगो लाइ फर्कि आया । ललीतपट्टनका राजा विष्णुमल्ल पर्लोक भया । भाइ राज्यप्रकास राजा भया । दुइ भाइ दुइसहर्का राजा भै सुषभोग गरिवस्याका थिया । राजा जयप्रकास मल्लले आफना वावा जगज्जय मल्लका पालादेषि गोर्षाका राजा पृथ्विनारायण साहले पछिम्का राज्य दषल गरि राष्याको थियो । पूर्वपट्टीका राज्य भुमकोट वुचाकोट आदि ग्रामहरू

भक्तपुरका राजाले दषल गरिराष्याको थियो । यस्तै समय यही मुलुक हात लाउनु निमित्त धेरै फेर चढाइ गन्या । तैपनि आफनु मुलुक सब आफनु भयाको थियेन र कासिराम थापा प्रभृति थरि. मुषियाहरू काजीहरूलाई आफनु मुलुक हात लाउन भनी भारा दिराष्याको थियो । इनिहरूले राजा जयप्रकास मल्लसंग ज्यादा प्रीति नहुनाले हामिहरूले कस्तै मेहनत गन्या पनि राजाले हामिहरूमाथि दगा छोडन्या छैन, क्या कारण भन्या अघि हामिहरूले नरेन्द्रप्रकास मल्लका इछा भाइकन पांच ग्रामको राजा गराउंदाको रिस छोड्चाको छैन भनी अंतःकरणको मतलब थाहा पाइ मुलुक लिनामा वेस गरि चित्त नलाइ केहि उद्योग गन्या झयीं मात्र गरि रह्याका थिया ।

यहांपछि राजा जयप्रकास मल्लले आफनु मुलुक धेरै वर्षसम्म हात लाइ नदिदा अघी मेरा बाबाका पालामा पनि इनहरूले मलाई. राजा नगराइ भाइकन राजा गर्न भर्सक गन्याथ्या । इनीहरूले. कदाचित् मेरा सब मुलुक हातलाई दिन्या छैन भन्ठानि मनमा दगा राषी संवत्. ८६६ श्रावण शुक्ल पूर्णिमाका दिन नंदिग्राममा वास गरि रह्याका कासिराम हरि कार्किका छोरा रंगवाली वन्यात् बुढाथोकि विष्ट प्रभृति पर्वतिया उमराउहरू चावहिल गणेश संधि गौरिघाटमा बसि जनै मंत्र गर्न लागि रह्याका बहुते रिसाइ जवरजस्तीसंग पकन्या । प्रजाहरूले सुन्या गरि भन्या मेरा अघीको राज्य पश्चिम नुवाकोट आदि. ग्रामहरू पूर्व भमकोट आदि हात लाइदेउ भनी अनेक तरहसंग भन्याथ्यां भन्या-भन्या माफिक पुन्याइ दियांनन् । तैपनी इनीहरूले लौ भनि दिलासा मात्र दी केही उद्योग नगरि यति दिनसम्म विताया । झनसारो आफना हातका राज्य सांघु चांगु पनी भक्तपुरका राजाले लिन आंठ्या । यसो भयापछि मविदा गर्न्या तिमि-हरूले भन्या माफिक मैले गरिसक्यां । अब तिमिहरूलाई नमारि छाडन्या छैन भनि बहुते रिसाइ भन्या ।

यहांपछि उमराउहरूले आफना आफना सिरको पगरि उतारि जमिनमा राषी बहुते पार्थना गन्या- हे महाराज, हामिहरूले केहि उद्योग नगरिरह्याको होइन. १०१२ दिन. षावा वक्सनुहोस् सत्रुले लिराष्याका सब निश्रय हात लाइ दिउंला । षावा टन्या उप्रान्त पनी मुलुक हात लागेन भन्या हामिहरूलाई जस्तो इच्छा छ उसमाफिक गर्नुहोला भनी कटहर आदि फलफुल धेरै चढाइ अनेक तरहसंग विति गर्दा पनि राजा जयप्रकास मल्ल बहुते रिसाई फेरी आज्ञा गन्या । तिमिहरूले मलाई १६ फेरा भरोसा मात्र दी ढांठ्यौ । अब

म कदाचित् तिमिहरूका वचन प्रतित मान्या छैन । कांति-पूर सहर जाउं हिंड भनी हुकुम् गर्न्यावित्तिकै उमराउहरू उठी बडो वेगसंग भाग्या । ताहांपछि मध्येस्या सिपाहिहरूकन हुकुम दि समात्न लाई ति उमरावहरू आठ जनाकन मानं लायां । भिष्वाल काजीकन मान्या टौढिक आदी काजीहरू भागी गया । यहि षवर गोर्षाका राजा पृथ्वीनारायण साहले नुवाकोटमा बडा विर उमरावहरू लाइ मान्या भनि सुनी बहुते हर्ष मानि भन्या । यहां उप्रान्त उमरावहरूका परिवार संतान पर्सुराम थापा प्रभृति उमराव मिलि आफना दाज्यू कासिराम थापा आदी उमराउहरूलाई मान्याको रीसले सम्मत गरि गोर्षाका राजा पृथ्वीनारायण साहकन भक्त-पूरमा बोलाइ ल्याइ सांघु चांगु दषल गराया । सांघु चांगुमा कसैलाई जान आउन नदि राष्या । आफना सैन्य सिपाहि जंमा गरि जयप्रकास मल्ल सुद्धा जाइ लडाई गर्दा ठानामा रह्याका सैन्यकन हटाउन नसकी फकि आया ।

यहांपछि कांतिपुरका प्रजाहरूले राजासंग विति गन्या- हेमहाराज अब कसो गर्न्याहो भनि विति गर्दा राजाले आज्ञा गन्या-ठाना वसि रहन्याकन उठाउन सक्न्या सुरा सुरा काजीकन अघी लाइ जानुपन्यो भनि आज्ञा गन्या । तहां-पछि राजाले केहि उत्तर फिरि नदिदा कांतिपुन्या प्रजाहरू ललीतपट्टनका राजा राज्यप्रकास मल्लसित जाइ गुहार माग्या । राज्यप्रकास मल्लले पनि प्रजाहरूको विति सुनी मदत दिया । आफना सबै सैन्यहरूकन जाउ भनी हुकुम दिया । ढाक्र्या प्रमान उमरावहरूसमेतलाई लडाइ गर्न पठाया ।

यहांपछि २१४ दिनपछि जयप्रकास मल्लका पुत्र ५ वर्षका वालषकन देवपट्टनमा लगी राषी उमराउहरू मान्याका दिन भागि आउन्या टौढिक प्रमान आदि काजीहरूलाई डाकि लगी प्रजाहरू र काजी एक भै मिलि, जयप्रकास मल्लका पुत्रकन राज्याभिषेक दिन लाग्या । यस षवर जय-प्रकास मल्लले थाहा पाइ तलेज्यूका देवालयभित्र लुकिरह्या ।

यहांपछि जयप्रकास मल्लका पुत्रकन ज्योतिप्रकास मल्ल नाम गरि राजा गन्या । ताहांपछि प्रजा प्रमानहरू मिलि सांघु चांगु माथि चढाइ गरि १००१२०० मानिसकन मारि पृथ्वीनारायण साहका सैन्यकन हटाइ पठाया । यस समय आश्विन महिना थियो । जयप्रकास मल्लले दसैको कर्म स्थापना आदि गरिसक्याको थियो । यो नवमीका दिन उपाध्या वासिभाजु. पूजा गर्न नआउंदा थोरै मानिस जंमा गरि उपाध्या भाजुका घरलाई घेरि घर लुट्न आउंदा उपाध्या

भाजू भागी ललितपट्टन जांदा नवमीपूजा वेलामा गर्न नपा-
उंदा उपाध्या भाजूको भाइलाइ बोलाइ दरवार लगि आधा-
रातका समय नवमिपूजा गराया । यति चांडचांडै गराइ
जयप्रकास मल्ल भागी जाइ पाटनका काजी कालीदासका
घर गया ।

तहांपछि आफ्ना भाइ राज्यप्रकास मल्ल भयाका ठाउंमा
गया । तहांपछि पाटनमा भागी आउन्त्या उपाध्या भाजूलाइ
कांतिपुर पठाइ दसमी पूजा गराया । सम्बत् ८६६ कात्तिक
वदि १ शुक्रवारका दिन जयप्रकास मल्लकन सतीगल घरमा
वास दिया । तहांपछि ललीतपट्टनका काजीहरू तनहुं लमजुंका
उमराउहरूले जयप्रकास मल्लकन फेरि तिमिलाइ कांति-
पुरका राजा गराउंला भनि बोध दि राष्या ।

यहांपछि जयप्रकास मल्ललाइ दुर्दसाका प्रभावले
दुष पाउनु निमित्त चंचल भै थिरबुद्धि नहुंदा १ मँन्हासम्म
सतिगल घरमा वास गरिरह्या सक्या प्रान्त भक्तपुरका राजा
रणजित् मल्लसित सरण जाउं भनि चित्तमा आयो र
क्वाठछेसम्म गया । ताहांपछि पर्मानहरू उमराउहरू जाइ
बुझाइ भक्तपुर जान दियेनन् । फेरि १ मँन्हासम्म क्वाठछेमा
वास गन्या । फेरि ललीतपट्टनका काजी र उमरावहरू जाइ
बोध दि थाम्या । ४।८ दिन वहि वास गन्या ।

यहांपछि पुलचोक ग्राममा जाई एक मँन्हासम्म वास
गन्या । फेरि देवपट्टन जानको इछा भयो र देवपट्टन जाइ
१ रात वास गरी भोलिपल्ट रात्रिविषे कांतिपुरका प्रजाहरू
देवपट्टन जांदा जयप्रकास मल्ल भागी फेरी पुलचोकमा
आई देवतावास गन्या । तहांपछि फेरि मातातीर्थमा जाइ
वास गन्या ।

यहि साल सम्बत ८६७ वैशाख शुक्ल अष्टमीका दिन
महापालमा मछिन्द्रनाथका रथ अड्की रहंदा यक मानिसका
स्वरूप आइ देवता छोइ दर्शन गरि गयो । उसलाइ कसैले
चिन्ह पनी सकेनन् । समात्न पनी सकेनन् । यहांपछि सांति
गन्या । पशुपतिमा पनी महास्नान राज्यप्रकास मल्लले
गराया । ज्येष्ठ शुक्ल दशमी आदित्य वारका दिन ज्यावला-
बेलमा जात्रा गरी लैजांदा आग्लो भाचियो र आग्लो फेर्न
लाग्दा ढल्यो । तहांपछि देवताकन झिकि पाटीमा राष्या ।
तहांपछि ५ दिनभित्रमा रथ सिध्याइ आदित्य वारका दिन
रथमा देवताकन राष्या । सोमवारका दिन जात्रा गर्दा
आग्लो भाच्यो फेरि आग्लो फेरि ज्यात्रा गर्दा आग्लो फेरि

भाच्यो, रथ ढल्यो । यस समय आठ दिनका विचमा दुइ फेरा
रथ ढल्यो । यस्तो भयाको कसैले सुन्याको पनि थियेन ।
भोलिपल्ट ठुला ठुला काठ ल्याइ टेवा लाइ रथ षडा गरी
सांति पूजा गरि बहुतै मुसकीलसंग जात्रा संपूर्ण गन्या ।

यहांपछि आषाढ शुक्ल त्रयोदसी वृहस्पति वारका दिनमा
मातातीर्थवाट उठि जयप्रकास मल्ल टिमि जाइ वास गन्या ।
२।४ दिन पछि भक्तपुरमा जाइ २।३ मँन्हा वास गन्या ।
ताहांपछि भक्तपुरका राजालेसंभु चांगु लिनकन उद्योग
गन्या । जयप्रकास मल्लकन नजरबधि राषन आंटया । यस
मतलव जयप्रकास मल्लले थाहा पाइ अब जहां वसि मेरो
भलो हुन्या छैन भनि मनले विचार गरि देवपट्टनमा श्री-
गुह्येश्वरिका स्थानमा जाइ १।२ मँन्हा वास गन्या । तहांपछि
रात्रीविषे पंचालिग भैरवका दर्शन गर्नको इछ्या भै जांदा
कांतिपुरका प्रजाले देशी बहुतै करुणा गरी अभय वाचा बांधि
परमानहरूसंग भनी दरवारका १ चोकमा वास गराय ।
पछिवाट कांतिपुरका काजीहरूले दरवारमा तिमिले वस्तु
हुंदैन वाहीर सहरका १ चोकमा वास गर भनी २।३ फेरा
भंदा प्रजाहरूले उसो काहां हुंछ भनी भनु सकेनन् । तहांपछि
यहां वसि मलाइ भलो हुन्या छैन भनी गोदावरी संधिमा
वस्तु गया ।

यस्तै समये जयप्रकास मल्लकी रानी दयावतीले कांति-
पुरका काजीहरूको बुद्धि सुनी ललितपट्टनका काजीहरू हात
ली जयप्रकास मल्लकन गोदावरी संधिवाट भगाया । तहांपछि
जयप्रकास मल्ल गोकर्णेश्वरमा जाइ वास गन्या । तहां
पनि केहि दिन पछि भयमाल्याहरूले हामिहरूकन अब कसो
होला भनि वस्तु दियेनन् र कहि वास पायेनन् र बहुतै दुष
पाइ श्रीगुह्येश्वरीका चरणमा शरण गरि वस्तु गया । तहां-
पछि राजाले मनमा विचार गन्या । अबत ज्यासुकि भया पनि
यहांवाट उठी दोस्रो ठाउं जान्या छैन भनी केवल इश्वरिका
चरणको आधार गरि नित्य सेवा जाप स्रोत्र पाठ गरिरह्या-
का थिया ।

यस्तै समये गोर्षाका राजाले कांतिपुरका काजीहरूकन
भन्या-जयप्रकास मल्लकन कांतिपुरमा आई फेरि राजा भया ।
हामिले लियाका सब राज्य तिमिहरूका हात सपुर्त गरौंला
भन्या तनहौंका राजाले पनि ललीतपट्टनका काजीहरू
संग भन्या-जयप्रकास मल्ललाई कांतिपुरमा वास भै गयो भन्या
लामोडाडा तिमिहरूलाई सोपौंला भनी कांतिपुरका काजीहरू
ललीतपट्टनका काजीहरूले हात्रो जगा छाडीदेउ भनी

भन्दा गोर्षाका र तनहुं लमजुंका काजीहरूले यस्ता तरहको जवाप दीया । जयप्रकास मल्ल राजा केहि दिनसम्म श्री गुह्येश्वरिका चरणको सरण गरि रहंदा सेवा-देशी प्रसन्न भै एक १ कोहि जोगीस्वरूपका हातबाट षड्गदान दिलाया ।

यहांपछि मंत्रीहरूका षडयन्त्रले राज्यतखतवाट पतीत भै धेरै दुष पाया । आफ्ना गद्दीमा पुत्र जोतिप्रकास मल्लकन दयावति रानी र टौढि प्रभृति काजीहरूले जयप्रकास मल्लकन निकाली पुत्रकन राजा गरायाको ४ वर्ष पुगी पाचौं वर्ष लाग्दा इश्वरीबाट षड्गदान पाइ अरु त मेरो दुःख हरन सत्तुको मरण आयो भनी मन धिर्ज गरी रह्याका थिया । ई राजा जयप्रकास मल्ल आफ्ना राज तषतवाट पतितै भै बहुतै दुष पाउंदा इनका साथ नछाडी रह्याका वंसिधर मास्की अजीन्सी मास्की घ्योमचा आदि २०।२५ जना मानिस मंत्री साथ थिया । गुह्येश्वरीका स्थानमा वास गन्या पछि जागेश्वर वैद्य पनि राजाका चरणमा आइ आफ्ना घरमा भयाको सराजाम त्याउंदा भोजन गरा उंथ्या । इन राजाका महतारि कुमुदनी रानीवाट पनि छोराले बहुतै दुष पायो भनी गुप्तसंग गहनाहरू बेची रूपैयां वारंवार दिपटाउंदथीन ।

यस्तै समय सम्बत ८७० शुक्ल १० का दिन कान्तिपूरका काजीहरूले अरु यो जयप्रकास मल्ललाई देवपट्टनमा राष्दैनाँ याहांवाट पनि निकाल्न्या हो भनी सैन्य सिपाही ली जांदा यही षवर जयप्रकास मल्लले सुनी आफूसंग रह्याका मानिसहरू पठाइ देवपट्टनका मानिसहरू तेहि संधिका मानिसहरू कसाही पोढ्याहरू जंमा गन्या । तेसपछि ईश्वरिका भित्र षडमा जाइ प्रदक्षिणा गर्दा बेलामा बडो वेगसंग १ माछो उत्री आयो सो माछाकन विचैमा टिपि उसै धरि ग्रास गन्या । यति प्रतक्ष पाइ इश्वरिवाट ठुलो अनुग्रह गन्या भनी षुसि भै साष्टांग दडवत् प्रणाम गरि जयप्रकास मल्ल वाहिर निस्की सदै आफ्ना साथ रह्याका पोडासानी नाम घोडामाथि सवार भै जोगि श्वरूपले दियाको षड्ग हातमा ली प्रस्थान गरि आउंदा गौरिघाट संधि कांतिपूरको काजी प्रजाहरूसंग भेटियो ।

उस वषतमा जयप्रकास मल्लले ठुलो सन्द गरि आग्या गन्या—हे मेरा प्रजाहरू तिमिहरू निर्दोष हौ तिमिहरू एकातिर सर । मेरा द्रोहिसंग म लड्छु भनि सस्त्र प्रहार गरि पैले ४।५ जनाकन मारी हटाइ ल्याया । कसैलाई गौरिघाट संधि मान्या कसैलाई कसाई गाउंसंधि मान्या । कसैलाई हांडिगाउंसंधि मान्या । उस वषत काजीहरूले सैन्य सिपाहीहरूले देश्दा जयप्रकास मल्लका संग देवीका कृपाले

असंख्य लस्कर देष्या र सब सैन्य सिपाहीहरू जता जता पाया उता उता भागी गया ।

तहांपछि जयप्रकास मल्ल सरासर जाई सोकनवु ढोका-वाट भित्र पसि कांतिपूर सहरमा भित्र प्रवेस गरि सिंहढोका-वाट तलेजु माई देवालय प्रदक्षिणा गरि ढोकामा साष्टांग दंडवत् प्रणाम गरी दक्षिणा चढाइ आफ्ना पुत्र जोतिप्रकास मल्लकन काषमा राषी झ्यालमा बसी प्रजाहरूकन बोलाइ हुकुम गन्या—हे पर्जाहरू कांतिपूरका राजा जोतिप्रकास मल्ल हो मदेशी केहि संदेह मान्नु पर्देन । एक माना खाई वालष पुत्रकन रक्षा गरी राजकाज गरि रहंला । हांमा मुलुक अघिदेशी सत्तुका हातमा पन्याका राज्य लिन उद्योग गर्दा तिमिहरूले भरसक गरि मेहनत गरि दिया भनि प्रजाहरूकन मधुरवाणीले बोध दी सब प्रजाकन षुसि गराई हात लिया ।

तहांपछि प्रजाहरूले विति गन्या—हे महाराज अघि हामिहरूवाट भयाको सब अपराध क्षमा गरि प्रसन्न हुनुहोला । चरणको सेवा हामिवाट सष्येभर गरौला । अरु उप्रान्त सत्तुका हात पन्याको राज्य शिक्दा षेल षराव गन्या र नगन्यामाथि विवेक गन्या जाला सास्ती प्रसादको धनि हजुर हुनुहुंछ भनि पर्जाहरूले विति गन्या ।

यमपछि मिल्दा टि भिष्वाल तुयु ष्वाल आदि दुष्ट काजीहरूकन समाइ मारि जमलोक पठाया । धंजु कोठा मोच्या र हुर नायेकहरू सात जनाकन मान्या । मुष्य काजी टौढीकले जयप्रकास मल्ल कांतिपूर प्रवेस गन्या भन्या षवर सुनी वित्तिकै मनोरथसि मास्कीका घरका बैंगलमा वन्दुकको कल चढाइ आत्महथ्या गरि मन्या । यसै वाटामा मनोरथसि-लाइ मेरा परम शत्रुकन तैले बैंगलमा लुकाइछस् भनी सर्वस्व हरण गरिलिया । दयावति रानीकन विगान्या गरुडसि भंडेलले षवर जाहेर सुनी वित्तिकै गोर्षाका राजासंग सरण जाइ जीवन बचायो । यहि सत्तु साधना गर्न नपाउंदा राजा बहुत दिक् थिया । इनै रानीसंग विराम भयाका उभाध्या भाजु भक्तपूरमा भागी रहन्यालाइ भन्या भन्या । यस्ता तरहसंग राजा जयप्रकास मल्लले कुल्याहा सत्तुकन संहार गन्या । कोहि काजीहरूले जयप्रकास मल्लदेशी विष षाइ मन्या । यहांपछि दयावति नाम रानीलाइ बडो दुष्टीनी ठहराइ आफ्ना स्वामि मलाइ त्याग गरि दुष्ट काजी गरुडसि भंडेलसंग रत भै सत्य छाडि पर पुरुषमा गएकी ठहराया । राजाका भाइ राज्यप्रकास मल्लका स्त्रिहरू १६ थिया । स्त्रिहरूका विरोधले नेत्ररोग निरोध भै अनेक तरहसंग

श्रीसधि गर्दा पनि आराम नभै रहँदा जोतिककन देशाउंदा गणेशको दोष भनी ठहराउंदा चोभाल् गणेशकन देवालय बनाइ गजुर चढाइ प्रतिष्ठा गर्दा भक्तपूर कातिपूरका राजा मंत्रीहरूकन निमंत्रणा गन्या र भक्तपूरका राजा रणजीत् मल्ल गणेश दर्शन निमित्त आया । कातिपूरका राजा जय-प्रकास मल्लले भन्या २१ फेरासम्म वोलाउन पठाउंदा पनि अनेक विंति गरि पठाउंदा पनि आयेनन् । झन्सारो पाटनका लगाभित्रको कोटहरूमा आगो लाईदिया । श्रीगणेशदर्शन छाडी यस्ता तरहको बुद्धि गन्या ।

यही षवर सुनी कालिदास धनवंत मंत्रीले गोर्षाका राजा पृथ्वीनारायण साहकन पत्र लेषि नुवाकोट दषल गरि, लेउ भनी पठाउंदा गोर्षाका राजाले अवसर पाइ दषल गरि लिया । राज्यप्रकास मल्ल राजाले ४ दिन वास गरि विधि-पूर्वक प्रतिष्ठाकर्म गरि सहर फर्क्या । अहांपछि जयप्रकास मल्लले नगकोटि झिकाइ सिपाहि बनाइ नेपालमा राजाका षराव गन्या । दर्माहा दिन निमित्त पशुपतिनाथका भंडार षोलि पनि लिया । थछे महालक्ष्मीका अगाडि षम्ब ढाली सुनका सिह रातमा उठाइ कातिपूर ल्याया । अनेक उपद्रव गन्या ।

सम्बत् ८७३ चैत्र मैन्यामा राज्यप्रकास मल्लका पुत्र परलोक हुंदा यही साल वैशाष शुक्ल द्वितियाका दिन गोर्षाका राजा पृथ्वीनारायण साह नेपाल षाल्टामा प्रवेश गरि ललीतपट्टनका राज्य फर्पिङ चितलाङ आदि ग्रामहरू दषल गरि लिया । यहांपछि भीष्वाधन काजीले सैन्य सिपाही जमा गरि लैजाइ लडायी गरी आफना मुलुक आफनु गन्या ।

सम्बत् ८७४ कातिपूर्का काजी चिकुटि मास्की नाल-दुम्मा चढाइ गरि, मुलुक जिंति फर्कि आया । ८७४ आसुन कृष्ण परेवाका दिन गोर्षाका राजा पृथ्वीनारायण शाहले कातिपूरका राज्य धर्मथली दषल गरि लिया । सम्बत् ८७६ आसुन सुदि ७ का दिन जयप्रकास मल्लले धालाछेका काजी कालीदासलाइ नगकोटि सिपाही पठाइ चोकका पाटीमा वसि रह्याका काजीकन सिरमा पसु प्रहार गरि मान्या । यहि षवर पृथ्वीनारायण साहले सुनी वडाहिं गन्या । तहां-पछि गोर्षाका राजा पृथ्वीनारायण साह नेपाल षाल्टाभित्र प्रवेश गरी ललीतपट्टनका राज्यहरूमा धेरै ग्रामहरू दषल गरि लिया । फेरि यही समये फेरि गोर्षाका राजाले थांकोट वलवु सतुंगल दहचोक दषल गरि राषदा कृतिपूर दषल गर्न निर्मित झेलषेलमा ठाना वस्न आउंदा राज्यप्रकास मल्लका

सेना र जयप्रकास मल्ल राजाले धेरै सेना जमा गरि लडाजी गर्न जाइ पन्या वडो लडाजि भयो । यस लडाजि हुंदा जय-वागेश्वरी देवी आफना देवालयवाट झर्झराकार गरि केहि स्वरूप वहिराइ जाइ लडाजी हुंदा, वेलामा इ देवीका प्रभावले घनघोर अंधाधुंध महालडाजी भयो । यस लडाजिमा देव-पट्टनका सिपाहिले प्रथम प्रहार गन्यो । यसै लडाजीमा सुर-प्रताप साहका नेत्रमा तिर लागी एकाछिनै गयो । कालु पांडे काजी पनि एसै लडाजिमा मन्या । अरू गोर्षाका काजी सैन्यहरू धेरै सेनाहरूकन संहर्न्या । षडि १२ सम्म वडो जुद्ध हुंदा दुइतिरका लस्कर मध्येसदेषी ल्याइ दर्माह दी राष्याका सिपाहीहरू अरू पर्जा सेना दुवैतर्फ गरि वाहसये जना मानिस संहार भया । एस्ता तहरसंग लडाजी हुंदा गोर्षाका राजा पृथ्वीनारायण साहका असल सुरा सुरा काजी उमराव औ सिपाही धेरैकन मारिदिया । पृथ्वीनारायण साहको जीवको संसय गरि दहचोक डांडा चडी भागी जांदा यक, कसाहि र पुतुवारले राजा पृथ्वीनारायण साहकन वोकि रातारात गरि नुवांकोट पुन्याया । यहांपछि इ कसाहि पुतुवारकन मेरामाथि इनिहरूले बहुतै गुन् गन्या भनी षुसि भै मेहरवानी गरि राष्या । पुतुवारलाइ नजिक गरि राष्या ।

यहांउप्रान्त जयप्रकास मल्लले गोर्षालि सबै सुन्य भयो भनि वडो हर्ष गरि वडाहीं गरि कातिपूर फर्कि आया । विचार नगरि फर्कनाले जयप्रकास मल्ल राजा चुक्या । इन दिनदेषी गोर्षाका राजा पृथ्वीनारायण साह आफना असल सुरा सुरा काजी उमराव सिपाहीहरू धेरै लडाजिमा ककेश्वरि र लुटि देवीका समिप केटाकेटि ठुला साना मानिस जंमा भै यकै सहरका मानीस दुई पक्षे भै ढुंगाले हानि जुझ षेलनु पन्या रिंत् अघि कातिपूर सहर वसाउंदा संपूर्ण गन्या । राजा गुणकाम-देव राजाको पालादेषी श्रीकुमार देवता राजामाथि प्रसन्न भै स्वप्नमा दर्शन दी वर्षप्रति सिठि षष्टि एकपक्षे अघिदेषी सिठि षष्टीसम्म ढुंगाको जुझ षेलाइराष्या । परचक्रको भय देसोपद्रव निवारण होला भनि षेलाइ राष्याको लाइ राजा जयप्रकास मल्लले मनाहि गरिदिया । रात्रीमा वडो भयंकर सव्द द्विवार भयाको राजा पर्जा सवले सुन्या र यस कुरो मनाहि गरि वढिया रहेनछ, भनि फेरि सिठि षेलाया ।

यहां उप्रान्त सम्बत् ८८० भाद्र वदि चतुर्दसिका दिन ललीतपट्टनका राजा विश्वजित् मल्लकन चाकुवाहालका काजीका छोराले कुल गरि परलोक गराउंदा जयप्रकास

मल्लकन ललीतपट्टन लैजाइ राज्याभिषेक दिया । इ राजाले दुइ सहरको भोग गरि रहंदा अघि कांतिपुरमा बाहिर राष्याकि यौटि स्त्री पाटनका धंचा जोसिसंग गयाकि थिई र जय-प्रकास मल्लले सत्तू संहार गर्न निमित्त धंचा जोसिलाइ टक-सारको काम दिउँला भनि बोलाउंदा धंचा जोसिले इन राजाले मलाइ मारनको जुक्ती गन्या भनि मनमा ठानी बहुतै डराइ भिष्वाल धन काजीका सरणमा गयो । तहांपछि भिष्वाल धन काजीले जयप्रकास मल्ल टेपुदोभानतिर हुल्नु आउंदा उतैवाट कांतिपुर घपाइ पठाया । भक्तपुरका राजा रणजीत मल्लकन ल्याइ सम्बत् ८८२ ज्येष्ठ मैन्हामा राजा गन्या । यहांपछि रणजीत मल्लले राजकाज गन्याको निको नमानी भक्तपुर घपाइ पठाया । यहांपछि फेरि ललीतपट्टनका काजीहरू कांतिपुर जाइ जयप्रकास मल्लकन बहुतै तरहसंग मानि फेरि ललीतपट्टन ल्याइ राजा गन्या । ६ मैन्हासंम राज गन्या उप्रांत ललीतपट्टनका काजीहरूसंग चित नमिलि मिली रह्या झै रही मनमा दगा धरी कांतिपुर आया ।

तहांपछि देवानंद उपाध्या भाजुकन ललीतपट्टन पठाइ धालाछेका काजी धनवंत भिष्वाल धन आदि इ प्रधानहरूकन जयप्रकास मल्लका आज्ञाले सात पुर्षाको धर्मा दि सत्यवाचा गरि वंदेज गरि राजाले बोलाया भनि अनेक तरहसंग सत्य-वाचा गरी कांतिपुर लग्या । यहांपछि जयप्रकास मल्लले सत्य छोडि छवै काजीहरूकन वंधन गराया । भिष्वाल धन काजीले जयप्रकास मल्लका वंधनमा रहन्याछैन, पृथ्वी-नारायण साहकन सलाम गर्न्या छैन भनि प्रतिग्या गन्याको थियो र वंधनमा पर्दा कमरवाट सस्त्र झीकि सुटुमा रोपी प्राणत्याग गन्या । यस कुरा पाटनका प्रजाहरूले थाहा पाई हुल उठी रात्रीमा अटक नारायणका स्थानसम्म पुग्दा जयप्रकास मल्लले षवर थाहा पाइ २ जनालाई मारि ५ जना-लाई समाइ हटाइ पठाया । जहांपछि ५ काजीहरूकन स्त्रीको पोसाक पह्नाइ आवरू लि फजित गरि छाडि पठाया ।

यहि समये ललिपट्टनका प्रजाहरूलाई गोर्षाका राजा पृथ्वीनारायण साहका हजुरमा जाइ हाम्रा ललीतपट्टनमा राजा मुन्य भयो, हजुरकन राजा मान्न आयौ भनि विंति गर्दा राजाले आपना भाइ दलमर्दन साहकन साटो पठाइदिया । केहि दिन राजभोग राज गरि सक्या उप्रान्त पछिमवाट नुन कपास वंद गरि दिदा दलमर्दन साहकन राजा गन्या पृथ्वी-नारायण साहसंग जुद्ध गन्या तैपनी नुन कपास पठाइ नदिदा दलमर्दन साहकन तषतवाट गिराई गोर्षातिर घपाइ पठाया ।

यहांपछि पाटन सहरवासि ठाकुर तेजनसिंह मल्लकन राजा थाप्या । यसै समये नेपाल नष्ट निमित्त मोहनचोकमा सीतला प्रवेश भै पुत्र ज्योतिप्रकास मल्ल राजकुमार परलोक भया र आपना कुलका रित परममा राषी मसानमा लगी यथाक्रमले जलाया । जहांपछि तिह्रौतिया ब्राह्मणहरू हजुरमा नजीक रह्याको काजीहरूले नसहंदा तिह्रौतिया ब्राह्मणहरू भागि नुवाकोटमा जाई पृथ्वीनारायण साहसंग मिलन गया । भक्तपुरका राजा रणजीत् मल्लले अब जय-प्रकास मल्ल निःसन्तान भैगयो भनि विस्क्र्याट जात्रा हेर्न जान्या कांतिपुर वासिहरूकन इनहरूको ठस्सा ठुलो हो भनि नसही छेकि राष्या । यस कुरा जयप्रकास मल्लले थाहा पाई रिसाइ साह्रै घुकि गरि पठाउंदा रणजित् मल्ल डराइ सबै थुनि राष्याकालाइ छाडी पठाया । यहि रिस जयप्रकास मल्लले मनमा दगा राषी रह्याको थियो र सतवीज छर्न आउंन्या मनमतिपारका पर्जाहरू सबै छेकि देवपट्टनका मोठमा वंधन गरि तिन ३ मैन्हासम्म छेकि धेरै रूपैयां आम-दानि गरि धपाइ पठाया । फेरि इन राजाले लडावि गर्न निमित्त मध्येस्या सिपाहीहरू ली फौज वढाइ राष्याको थियो । तिनहरूलाई षाना षर्च धेरै तलव दिनु पर्दा ललीत-पट्टनका राजा विष्णु मल्लले चांदिको जलहरि बनाइ श्री-पशुपतिनाथकन चढाइ राष्याको थियो । तेहि जलहरि झिकि लैजाइ ति सिपाहीहरूकन तलव दिया । फेरि पुगेन भनि देवपट्टनको मलेभता धंजुले फलाना ठाउं धन गाडि राष्याको छ भनि पशुपतिनाथका दक्षिण दरवाजा सन्मुषको धर्मशाला उठाई तेस ठाउंको सुनले जलप सात्याका धातु-भांडा वर्तनहरू झिकि ल्याइ सिपाहीहरू लाइ तलव दिया । जयवागेश्वरिका भंडारभित्रको धन पनि ली षर्च गन्या । ठाउं ठाउंका देवालयहरूको गजुर पनि झिक्या । यस्ता तरह-संग देवताका स्थान स्थानमाको वेचि षर्च तुल्याया । मेरा फत्ते भैगयो भन्या देवताहरूका द्रव्य दुगुना चढाउंला भनि लियाको हो ।

यहांपछि तिनै धन खर्च गरि धेरै पाथिवजूजा गराया । वैरको षातिर नगरि तुलजा देवीका देवालयको जग पुरानो भयो भनि जग बनाइ दिया । प्रतिष्ठा गर्दा धेरै वाजा नाच बनाई दरवारमा भीमसेन आदि धेरै देवताकन निमन्त्रणा गरि देवताहरूकन निमन्त्रणा गरि देवताहरूकन ल्याइ पूजा मान्य गरि ज्यथाक्रमले बडो जात्रा गराया । फेरि सिभूका लिंग विग्रन्या र नयां लिंग बनाई षडा गरि बौद्धमागिले ज्यथाक्रम गराइ लिंगो फेरिदिया ।

एकदिन पंचलिंग भैरवका स्थानमा एक पूज्यका सरीरमा देवता प्राप्त भै पंचलिंग भैरवका शिलामूर्तिमाथी पलैटि मारी सारै काम्न लागिरह्यो थियो । उस वषतमा तहां रहन्त्या मानिसहरूले तिमि को हौ कहुं भनि सोध्दा जयप्रकासलाई डाकि ल्या तव कहने कुरो कहुंला भन्दा यहि षवर दरवारमा पुन्यायापछि राज्ये नष्ट हुनु पर्न्या थियो र राजालाई अहंकार हुनगयो । त्येस्ता ज्यापूले मलाइ राजा . . . भोज षाइ मदले मातियाको ज्यापू रहेछ तेसलाई नमारि छोडन्या छैन भनि वहुतै रिसाइ दर्वारका नासलचोकमा ल्याया । क्याहो भनि सोद्धा केहि भनाउन नसक्दा केहि सोधनि नगरि कापन लागिरह्यो ज्यापूलाई टुपि समाइ सास्ति गर्न लाया । यति गरि हातिका षम्बमा बांधिराष्दा रातका विचमा मरिगयो । भोलिपल्ट तसको सर्वस्वहरण गन्या । तहांपछि फेरि अर्को ज्यापूमाथि देवता चढ्यो र षवर सुनी राजा सुद्धा जाई सोध्दा राजातिर मुष नदेषाउन्या गरि जता राजा छन् उता कंडो पारिदिन्या, रिसाइ जसमाथि हामिले प्रवेस गरि रह्योको हो उसलाई हेला गरि मारिस् तेरा राज्यको आस नगन्यास् भन्या र राजाले अनेकतरहसंग बुझाउंदा पनि बुझाउन नसकि फकि दर्वार आया ।

यसै दिनका रात्रीमा कौमारी देवीवाट सोप्नामा दर्सन दि आज्ञा गरिन्— हे जयप्रकास तंलाइ वरदान दिन निमित्त तेसका सरिरमा प्रवेस भैरह्योकी थियां । तैले मलाइ अपहेला गरि केहि विवेक नगरि मैले प्रवेस गरिरह्योको मानिसलाई तैले मारिदिस् । अब यो राज्यको माया नगर सत्तुको जय होला भनि रिसाइ येस्ता तरहको सोप्न देषाया ।

तहांपछि प्रजप्रकासले मनमा वहुतै संताप मानि विसासय वलि तुल्याई पूजामान्य गन्या । फेरि इनलाई जात्रा बनाइ देवीकन संतुष्ट गराउंला भनि वास्तुचक्रका प्रमाणले देवीकन घर बनाइदिया । ज्यात्राकार सुंदर रथ बनाइ गण वटुक सहित गराइ कौरारिदेवीको ज्यात्रा इन्द्रजात्रामा त्रिवार रथारोहण गर्न्या रित गरि जात्रा बनाया । जयप्रकास मल्लले सिधु सिपावाट लस्कर पठाइ भादगाउंसंग लडाजि गर्न नालदुमवाट आइ जित्पूर कोट घेर्दा भादगाउंसंग पनि फौज चलाइ पृथ्वीनारायण साह राजासमेत भै लडाजि हुंदा श्री जयप्रकास मल्लतिरका लस्करले जिति लगायि पठाउंदा राजा पृथ्वीनारायण साह एकला भै भागी आउंदा भादगाउंको योटा ज्यापूले षेतमा जांदा देषेछ र वोकि ल्याइ दर्वारसम्म पुन्याइ गयो । तेस ज्यापूलाई भादगाउंसंग फत्यापछि षोजी सिरपोउ वक्सी ज्ञारा वेठवेगार उघाउनी पुघाउनी पोता

माफ गरि विर्ता बक्स दिनुभयो । फेरि भादगाउंसंग गोर्षा फकि जानुभयो । तहांवाट पछि नुवाकोटमा वस्नुहुंदा नेपाल का अवाल बोसिवाला झिकाइ दर्वार बनाइ ताहि राज गर्नुभयो थियो । नुवाकोट भैरवी आदि देवताका स्थान स्थानमा पूजा पाठ पुरश्चरणादी गरि प्रस्थान गरि ठाना हाली आउंदा धुलीषेल वनेपा षड्पु चौकोट पनौतिवाट आइ सांगासमेत सातगाउ ७ जितिलियापछि पश्चिमपट्टी दहचोक भीमढुंगावाट आइ थानकोट पांगा नगाम् जिति कितिपूरमाथि चढाइ गन्या । कितिपूरमा ललीतपट्टनका काजी टौढि सैष्वाल काजीहरू जाइ कोटमा वस्याका थिया । तिनिरहूसंग लडाजि गरि कितिपूरलाई घेरा दि ढोकावाट बाहिर सहरवाट मदत नआउंदा निस्कन नदि राष्दा सम्बत् ८८६ नष्ट चैत्र शुक्ल ६ का रात्री कोटमा रहन्त्याहरू मध्ये कोइ गोर्षातर्फ मिलन जाइ गोर्षालिकन कितिपूरमा प्रवेस गराया । देस प्रजाहरू सांमने फेला पन्याका धेरैलाई मान्या । बाह्र वर्षदेषी उंभोका मानिसहरूलाई अघी सूरप्रताप साहकन तिरले हानि यकाछि गरिदियाको रिसले नाक काटिदिया । उस हुलमा लुकिरहन्त्या भागिजान्याहरूका मात्र नाक बांच्या ।

यहांपछि सम्बत् ८८७ पौष कृष्ण यकादसी ११ सोम वारका रात्री प्रजाहरू जंमा भै चिराक वालि गोर्षालिहरूकन सहरमा प्रवेस गराया । यहांउप्रांत घेरा दिदा दिदा पशुपतिनाथका अनुग्रहले र बालपनामा भक्तपूरका कौमारिका हातवाट प्रसाद पायाको प्रभावले भाग्य सहाय भै देवपट्टनमा प्रवेस गर्दा वडो जय शब्द भयो । इनै राजा पृथ्वीनारायण साहवाट श्रीपशुपतिनाथकन पंचामृतविना नित्यपूजा गन्याको देषी संकल्प गरि पंचामृतगुठि राषि नित्याचन गराया अद्यापि चल्याकै छ । राजा पृथ्वीनारायण साहको पशुपतिमा ठुलो किति यहि हो । पृथ्वीनारायण साहका प्रताप ठुलो हुनाले सम्बत् ८८७ साल आषाढ शुक्ल प्रतिपदाका दिन अहोरात्र भरमा २१ फेरासम्म भूमिकंप भयो । यहांपछि भदौ मँहा इन्द्रजात्रा थियो कांतिपूर सहरमा राजा जयप्रकास मल्लले कौमारीदेवीको जात्रा गरि रहंदा गोर्षाका राजा पृथ्वीनारायण साहले सदलवल कांतिपूर जाइ प्रवेस गन्या ।

तेसपछि जयप्रकास मल्लले २।४ घडीसम्म युद्ध गन्या । गोर्षालिकन हटाउन नसक्दा पछिवाट देवालयका जगहरूमा वारूद विछ्याइ कांतिपूर सहर छाडि पाटनका राजा तेजनरसिंह मल्लसंग गया । यहांपछि गोर्षालीहरू वारूदले पोलि मन्या । यसमा तुलाराम पांडे वारूदले प्रोली मन्या । विक्रम संवत् १८२५ साके सम्बत् १०६० नेपाली सम्बत् ८८८ साल भाद्र

शुदि १४ पूर्वफाल्गुणी नक्षत्र गंड जोग आदित्य वारका दिन १७ घडि रात जांदा बडा प्रतापि गोर्षाका राजा पृथ्वी नारायण साह कांतिपूरसहर प्रवेस गन्या । अघि कौमारि देवीको पूर्णमाका दिन यथाक्रमले जात्रा संपूर्ण गराया । जयप्रकास भागी पाटनमा आया । तहांपछि आश्वीन वदि ७ का दिन पाटनका तेजनरसिंह मल्ल र जयप्रकास मल्ल दुवै भागी भक्तपुरमा गया । पाटनका काजी सैष्वाधन भोजनरसिंह सय मचा सिपाहीहरू सब भक्तपुरमा गया ।

यहांपछि सम्बत् ८८८ आश्विन वदी ११ सनीश्वर वारका दिन गोर्षाका राजा पृथ्वीनारायण साहवाट ललीत-पट्टन दषल गन्या । तहांपछि मिश्रज्यू वहावल राना धनवंतसि प्रमाण टौटिक प्रमाण कृतिलक्ष्मीसि इ छ जनालाइ पाटनको भार दिया । यहांपछि इ प्रधानहरूकन बोलाइ श्रथघरमा सल्लाह हुंदा मिश्रज्यूले तिमिहरू छ जनालाइ छलकपट मैले गर्नु छैन भनि मुठिमा राषि पानि लि सत्य वाचा गन्या । वहावल रानाले ढालमाथि तरवार राषी तिमिहरूमाथी मैले छलकपट गराया भगवंतिको कुदृष्टि लागला भनी सपत् गरि कांतिपूर जाइ राजाका पिछामा ल्यायापछी. एक काजीले हांम्रो जीव रक्षा हुन्या छैन. भनि ठानि आपनु सब धनदान पुन्य गरि दिया ।

सम्बत् ८८९ पौष मासमा राजा पृथ्वीनारायण साह पाटनमा प्रवेस गर्दा सिंदुरजात्रा गरि लग्यापछि ६ प्रधान-हरूकन पाउ रषवारि ल्याइ समाइ कांतिपूर लगी सर्वस्वहरण गरि संतान ह्यास्या । इनहरूमध्य यंगुवाहालको प्रधान सबैका सामने भागि मध्येसतिर गया । कसैले फेला पार्न सकेनन् । अरू पांचै प्रमाणहरूकन कुल्याहा हुन् भनी जमलोक पठाया । पांचै मयेजु सति गया । धनवंतसि सरण आयाको हुनाले वांच्या । यस्ता तरहसंग राजा पृथ्वीनारायण साहवाट निष्कटक गरि राज्य गर्दा भया । कांतिपूरका राजा जयप्रकास मल्ल र पाटनका तेजनरसिंह मल्ल दुवै राज्य छाडी भागी भक्तपुर सहरमा आइ दर्वारमा नजाइ तेपाचो ढोकावाट सहरमा पसि दत्तात्रेयका देवालयमा बस्या । मठधारि गोसात्रीहरूले वछ्यान विछ्याइ दिया र वसिरह्याका थिया । यो समाचार राजा रणजीत् मल्लका हजुरमा पुग्यो र रणजीत् मल्लले काजी प्रमाणहरूकन बोलाइ मुलचोकमा सम्मत भयो । जयप्रकास मल्ल र तेजनरसिंह मल्ल भागी आइ दत्तात्रेयका देवालयमा वसि रह्याका छन् भनि षवर आयो. अब कसो गरौं भनी राजा रणजीत् मल्लले आज्ञा हुंदा सबै काजी प्रमाणहरूले हात जोरि विति गन्या— सरण लिन्या

जोग्य हो भंदा फेरि राजाले भन्या हिजो भन्या तिनले हामिलाइ हाम्रा प्रजालाइ बहुत दुष दियाको छ । गोर्षावाट भन्या हामीले बेदि ल्यायाका मृग तहां पसिरहेछ । तिनलाई मौपि-देउ नत्र दुष पाउला भनि लालमोहर आयो । अब कसो गरौं भनी हुकुम भयो र प्रधानहरूले विति गन्या— उसो होइन महाराज हिजोका कुरा हिजै गयो । आज भयले भागी आयाका क्षेत्रीयकन क्षेत्री भै कसो गरि सौपनु हुंछ । राजा जस्ता सरण आयापछि सरण लिन्यै हो । सौपन्या होइन भनि सबैले विति गर्दा फेरि राजावाट हुकुम भयो— हामीले गर्नु त तेसै हो । मेरा चित्तले पनि तेसै ठहन्याको छ । दुनिबादार प्रजाले मान्या छैनन् । तैपनि टोलटोलमा प्रजाहरूसंग सोधनी गर्न पठाउ भनी मतो ठहराइ छरिदार. अरू प्रमाणहरू पठाइ सोधनी गर्न पठाया । कसो भन्या टोलटोलमा डोवाटामा वसि हे प्रजा भलादमि हो, श्रीमहाराजावाट यौटा कुरा सोधनी गर्न पठाउनुभयाको छ । क्या भन्या जयप्रकास तेजनरसिंह मल्ल राज्य देस छाडी भागी बाहा आइ रह्याछन् तिनीहरूलाई सौपिदेउ भनि गोर्षाका राजावाट लालमोहर पनि आयो । सौपिदिन्या हो कि भागीआयाका क्षेत्रीको सरण लिन्या हो भनी २४ टोलमा सोध्दा. चौविस टोलका प्रजाले एकमुष गरि कर जोरि विति गन्या— हिजो उनले दुष दिये त पनि उनको धर्म उनैलाई छ हाम्रो धर्म हामिलाइ छ. राजा जस्ता सरण आयापछि तिनलाई सौपन्या जोग्य छैन भनि विति गन्या र. सो विस्तार राजा रणजीत् मल्लका हजुरमा आइ प्रधानहरूले उत्तर विति गन्या ।

यति कुरा सुनी राजा रणजीत् मल्ल षुसि भै वडिया भन्याछन् भनि उसो भन्या. इपाछेका वदिपानामा राष्याको चोरहरू सबै हितिलिविमा सार इपाछेमा बुङ्गलदेषी झार-वढार गरि लिपि पोति चोकसमेत् धोइ जो चाहिन्या भांडा-वर्तन विछाउना ज्यूनारको सराजाम सबै ताकिता गरि जयप्रकासलाई. इपाछेमा राष भनि हुकुम भयो र. सबै प्रधानहरूले जोग्य कुरा गर्नुभयो भनी सबै प्रधानहरूले विति गन्या र जयप्रकास मल्ललाई इपाछेमा राष्या । तेजनरसिंह राजालाई यक उपाध्यायका घरमा राष्या । दुइ राजालाई चाहिन्या सराजाम सब ताकिता गरिदियाका थिया । रहंदा रहंदा निदान भक्तपुर सहरमा घेरा पन्यो । इ तिन राजा एकै सहरमा वसि उद्योग नगरि दिन गुजारा गरि रहंदा नेपाली संवत् ८९० कार्तिक शुदि ११ रोज ७ का दिन रात्रीमा घरि ९।१० जादा पूर्वपट्टिका मुलढोकावाट गोर्षाका राजाको लस्कर प्रवेस भयो । तेस ढोकामा पाटनको सैष्वाल काजी र ठाकुति दुइजना भागी आया । ढोकाछेउ बेलषाटोलमा

१०१२ घर आगो लगाई दिया । तहां हरहर भनी कल्लोल शब्द गरि आइ. श्रीमहालक्ष्मीदेवीका धान पुगी आइ गरि वस्या । फेरि ब्रह्माणीदेवीका ढोकावाट फौज आइ हाडि क्षेत्रमा आइ गरि वस्या । उस रात तेसै रह्यो । जसै उज्यालो भयो तसै माथिल्लापट्टीवाट आइ. हाडि क्षेत्रवाट सरासर फौज आइ सुकुढोकामा भेला भै दुवै फौज एकट्टा भै फेरि आधा फौज जगनाथका देवालयमा पुग्यो । तहां आइ गरि वाटो बंद गरि वस्या । आधा फौज दोस्रोतर्फ आइ गरि रस्ता बंद गरि वस्या । तेस बेलामा जयप्रकास मल्ल राजाका सिपाही नगकोटिहरू १०१२ जना र अरू २१४ जनाले मुनढोकामा राष्याका तोप धिच्याइ लगी दोवाटामा राषी तोपले हान्दा फौजले छानाछानामा चढी छानैवाट बंदुकले हान्दै आइ दरवारका हिटिचोकको छानामा पुग्यो । तहां कम्पनि सबै भेला नहुंजाल चुप लागी वस्या ।

यस्ता तरहसंग सहरमा ठुलो दहसत् हुदा राजा रणजीत् मल्लले थोर मानिस पठाई माथि झ्यालमा बसि हेरि आउ भनी पठाया र तिनीहरूले ५१ झ्यालका पुवालवाट हेर्दा ठुला निसानको छानावाट सिपाहीले बंदुकले हान्दा कोठामुच्याको कुममा गोलि लागी मर्न्यो । नगकोटि सिपाही. सरदारसिका तैनाथको सिपाही गोली लागी मर्न्या २१४ जना भाग्यो । दोस्रा ठाउँवाट हेर्ने जान्याहरू पनि गोलि लागी मर्न्या । यस्तो षवर राजा रणजीत् मल्लले सुंदा राजा मुलचोक श्री तलेजुका लिस्नाछेउ वस्याका थिया । ढाल धुंदा वर्छा हातमा थियो । तेशा प्रहर नाध्या उप्रांत हिटिचोकका छानामा कपनि. पनि भेला भयो । तहां सबैले बंदुकले हांदा राजा रणजीत्का वाहुलिको वर्छामा गोलि लागि भांचियो । दुइ जना मानीस राजाका सामुन्य गोलि लागि मर्न्या । जव संध्याकाल भैगयो. फेरि छानावाट सबैले बंदुकले हांदा मुलचोकमा वस्याका लस्करले तलेजु सरण २ भनी कल्लोल शब्द गरी कराया । तेसै ठाउँमा गोलिले हांदा धेरै घाइते भयो । ११ जना मर्न्या ।

यहांपछि रणजीत् मल्ल राजा जलधुनीचोकमा जांइ हातपाउ धोइ श्रीतुलजाका लिस्नावाट माथि जाइ वहि वस्या । जव रात विहायो कुषुरा वास्यो तहां भंडारषालमा पानि जिन पठाइ राजा रणतीत् मल्लले स्नान पूजा गन्या । उस्ता वषत् राजाका कमसलपट्टीका एक छोरा अजितसिं आइ विति गन्या. हेवावाज्यू, यहां बसि बढिया हुन्या छैन । छाना-वाट वैरि आउंदा पो यस्तो हुन गयो । चौकोटमा पाव लाउनुहवस् । उहां छाना पनी उचो छ. कांहीवाट जोरियाका

पनि छैन. भनि विति गन्या र. राजा रणजीत् मल्ल चौकोटमा पाउ लाग्नुभयो । तहां बुइंगल चोटा कोठा चोकभरि नेवार प्रजा र भोटचाहरू वस्याका थिया । चोकमा वायव्य कोणमा लीस्नावाट राजा रणजीत् मल्ल माथि गया ।

तहांपछि तेजनरसि मल्ल अरू प्रमाणहरू सबै माथि पुग्यो । राजा जयप्रकास मल्लले पनी पाउ उठाइ लिस्नामा टेकून तयार हुंदा छानावाट बंदुकले हांदा द्राहिनो पाइतालामा गोलि लागी लिस्नै मनि उक्तानु पन्या । हाहाकार गरि सबै कराया र माथि झ्यालवाट अघी गयाकाहरूले हेन्या । तेस्तै देश्दा वहि छेंडिभित्त लैजाइ विछ्याउना विछ्याइ सुताइ राष्या । यस दिन त्रयोदसि सोमवार थियो । माथि पुग्याका राजा रणजीत् मल्ल तेजनरसिह मल्ल अरू प्रधान-हरूसमेत ५१ जना कोठामा थिया । राजा रणजीत् मल्ल भित्त कुना कोठामा. वाहिर कोठामा तेजनरसिह मल्ल र काजि प्रमानहरू थिया । प्रहर दिन चढ्यापछि छरिदार हेमनारान आइ विति गन्या. हेमहाराज मैले वाहिर मटानमा जाइ हेरि आज्ञा. माथि छाना इसान कोनमा आग्नेय कोनमा निसान गाडि राष्याछन् । कम्पनिले धराधर बंदुकले हांदा वाहिर मटानभरि. चोकभरि मानिस मरिरह्याका छन् । एकका सरीरमा दुइ दुइ तिन तिन गोलि लाग्याका छन् । अब यहां कोठामा बसि क्या गरू टिकन्या छैन भर नपर्नु पन्यो । अब पगरि षसालिदिनु पन्यो भनि दुइ दुइ तिन वेर भंदा पनि कसैले जवाप दियेन र आपनु पगरि झिकि फोइ सानु झ्यालको प्वालवाट पगरि षसाल्दा हाती दश पगरि तल पुग्यापछि गोर्षालीले भयो भयो बंदुकले नहान भनि छानामा सबै ठाउँ उर्दि गरिदिया र बंदुक हांन थाम्या ।

वाहांपछि तसै छरिदारले झ्यालको प्वालवाट हेर्दा परसुराम थापाको सिपाही बाहावल थापा झ्यालमनि आयाको देख्यो र हाग् पाच्यो-ए थापा मुषिया यता हेर यता हेर एउटा कुरा सुन भन्दा झ्याल मनि आइ भन्यो. क्याहो क्या भन्छौ भनि सोध्दा छरिदारले भन्या, अरू कुराले होइन भाजु ठाकु जोसि परसुराम थापालाइ यहां पठाइदिनु अरू कुरालाइ होइन एउटा बंदोवस्तका कुरालाइ हो भंदा लौ भनि गै सूर-प्रताप साह वाटुल्या देवलका पिढिमा वस्याका ठाउँमा जाइ विति गन्यापछि. परसुराम थापा र. भाजु ठाकु जोसि झ्याल मनी आया । भन क्या भन्छौ किन हामिहरूको नाम लियो । हामिहरू आउनु पर्देन तिभिहरू जाहां आउ । राजा रणजीत् मल्ललाई पनि लि आउ जाहा सूरप्रताप साहसंग भेट गरि बंदोवस्त गरूला भनि दुवै फकि गया ।

वहांपछि ढोका उधारिदिया र सुवेदार बलि वानिजा. सुवेदार अतिबल विष्ट. सुवेदार विश्राम. सुवेदार किर्तिसिं. श्री जमादार हुदा सिपाहीहरू चोकमा आइ राजा रणजीत् मल्ल, राजा तेजनरसिंह मल्ल राजा जयप्रकास मल्लकन पनि छेडीवाट नीकासि. राजा रणजीत् मल्लका कमसल पट्टिका छोरा अजीतसिं अच्युतसिं धाक्र्या काजी भागीराम. धरिदार चुकुल जोसि कृस्नदेउ प्रधान मत्पन् गाधूमान्सि भाजु देवगुंगल गरूडनारायण गंगुल समेत सबै माझमा राषी. सुवेदार जमादार सिपाहीहरूले हातमाला गरि चौकबाट लंगी मुलचोकमा राषी ताहां तेश्रा प्रहर नाध्यापछि- राजा पृथ्वीनारायण साह आया। मुलचोक फलेचामा राजा रणजीत् मल्लसंग भेट गन्या। कुरा केही भएन। देशादेश मात्र भयो।

ताहांपछि जयप्रकास मल्लतिर नजर गरि षोड मसित जोरौला भन्याको किन भनी आयौ भनि हुकुम हुंदा. राजा जयप्रकास मल्लले हुकुम गन्या क्या लाग्छ. तिमिसित जोरौला भनि मैले पशुपतिनाथको भंडार पनि भनीन देवल देवलका गजुर पनि झिकि षर्चं गन्यां तैपनि मेरा मानिसले विस्ता षाइदिया र. श्रीइश्वरको दृष्ठी तत्रामाथी हुंदा तत्रा हात पन्यो भनि जवाप दिया। यति कुरा भया उप्रान्त. राजा पृथ्वीनारायण साह भित्रिनुभयो। वहांपछि राजा रणजीत् मल्ल. राजा जयप्रकास मल्ल सबै लक्ष्मीविराज चोकमा जाइ वस्या। ताहांपछि हिटिचोकमा जाइ वस्या। राजा जयप्रकास मल्ल घाइते हुनाले सुसान्याहरू सुसार गर्दथ्या वस्दा रात विहायो। हिटिचोकको धारा नचलि बंद भयाको थियो र. अरू जल मगाइ राजा रणजीत् मल्लले स्नान गर्दा धारा षुल्यो।

ताहांपछि मानिस कति मन्याछन् भनि हेर्दा सोध्दा दरवारका चोकहरूमा छानावाट हाग्याका गोली लाइ ठाउं ठाउं धेरै मानिस मरिरह्याका थिया : श्री इन्द्रायणि ढोकासंगका कोटमा आगो लाइदिदा धेरै मानिस पनि मन्या। अंत ठाउं ठाउं सहरका विचमा धेरै मानिस मन्याका थिया। चतुर्दसिका दिन तेश्रा प्रहरमा राजा रणजीत् मल्ललाइ भारि ज्युनारको सराजाम र जो चाहियाको विछ्याउना पोसाक् भांडावर्तन सुवेदार अतिबल विष्टसंग बोकाइ पुन्याउनु पठाय। सुवेदारले विति गन्या- हेमहाराज अघि जस्ता तर्हसंग पानुपिनु सौष गर्नु हुन्थ्यो उसैमाफिक कत्ति नघटाइ गर्नुहोला भनि विति गरि राजाका आसपास रह्याका सेवकहरूसंग पनी अघि गर्नु- भया माफिक तरह पुन्याउनु हेर है भनी सुवेदार फर्की गया।

यस दिन यसै वेतित भयो. भोलि बेर पूर्णिमाका दिन सर्दार केहिसिं वसन्त्यात आइ हे माहाराज भनी कर जोरि विति गन्या- रानीहरूलाइ यहां पुन्याइदिनु भनी हुकुम ल्याउन्या हो कि भनी वीन्ती गर्दा राजा रणजीत् मल्लले चांहिदैन नल्याउ भनी आज्ञा दिया। फेरि सरदारले रानीले टहल गन्या कुरो तेस कुरो अरूले क्या गर्ला भनि डिपि गरि विति गर्दा उसो भन्या कांछि रानी मात्र ल्याउ भनी आज्ञा भयो र हवस् भनी फर्कि राजा पृथ्वीनारायण साहसंग विति गरि कांछि रानी दुइ केटिलाई सिर छोपि राजा रणजीत् मल्ल वस्याका ठाउंमा पुन्याइ सर्दार फर्किगया। फेरि पोसाक वछचान विछचान चांहिदो सराजाम पुन्याउन पठाय। ताहांपछि कांछा छोरा अबधुतसिं भागीरह्याका आइ आपनै स्वास्नी दुइ २ कन पनी ल्याइ संग राषिदिया र मुष उज्यालो गरि दुष सुषका वार्ता गरि पुसी रह्याका थिया। सूरप्रताप साह सर्दार अभीमानसीं वसन्त्यात् काजि वसंतराज पांडे वांभन् नाती इनीहरू दिनप्रती जाइ हेर्चाह विचार गर्दथ्या।

यस्ता तरहसंग रहंदा दिनमा जयप्रकास मल्ल राजा- लाइ साहो हुंदा मार्ग वदि ५ का दिन विहानै श्रीपशुपतिमा लैगया। इ राजा जयप्रकास मल्ललाई राजा पृथ्वीनारायण साहवाट क्या कुरो माग्छो सो दान पुन्य भन्या पनि म गरि- दिउला भनी हुकुम हुंदा. छाता र जुत्ता मागी नेपाली सम्वत् ८९१ साल मिति मार्ग वदि ७ शुक्रवारका दिन आर्याघाटमा प्राणत्याग गरि श्रीपशुपति अघोरनाथमा मिलन गया। इ राजा वडा सुरा प्रतापि थिया। दैव विपक्ष हुंदा इक्षा पुन्याउनु नपाइ गोली (लागी) घावका वेदनाले पर्लोक भया। इश्वरको सुदृष्टि भै पृथ्वीनारायण साहको प्रताप ठुलो हुन जांदा नेपालका तिनै सहरका राजालाइ जीती धन्य कहाइ ललित- पट्टनका राजा तेजनसिंह मल्लकन वदिषानामा बंद गरि प्राणमुक्त गराया। राजा रणजीत् मल्लकन मानिता गरि राष्याका थिया।

एकदिन सर्दार केहिसिं वसन्त्यात् आइ विति गन्या- हेमहाराज हुकुम हुन्छ हजुरमा पावलागनु हवस् भंदा राजा रणजीत् मल्लले कांवाट क्या कुरा पन्या किन मैले आउनु पन्या भनी सोधनी गर्दा सरदारले निकै कुरो हो केहि सदेह मान्नु पर्दैन लौ पाव लागनुहवस् भनी राजा पृथ्वीनारायण शाह राज गर्नुभयाका ठाउंमा लग्या। राजा रणजित् मल्ल पुने वित्तिकै राजा पृथ्वीनारायण शाहवाट राज गर्नुहवस् भनी वसाया।

तहांपछि राजा पृथ्वीनारायण साहवाट हुकुम गन्या क्या गरुं मैले षेदी ल्यायाका मृग तहां पसीरहेछ तिनहरूलाई सौंपिदेउ भनी मले मोहर पनि पठायाको हो, सौंपिदियौन र दुष पायौ भनी हुकुम गर्दा राजा रणजीत् मल्लले भन्या हो हाम्रा सात ७ गाउ नाला. धुलषेल. वनेपा., षडपु. चौकोट. पनौती. सांगा. जफत् गर्दा. ति जयप्रकास मल्ल जहां आयाको थियेन अब उ पनि हात परि मरिगयो. म पनि तहां पन्यां ज्या गर्नुछ गरि हाल भनी एति कुरा हुंदा दुवै चुप लाग्या । थोरै वेरपछी राजा पृथ्वीनारायण साहवाट हुकुम गन्या. हे वावा अब क्या मन्सुवा छ लौ आज्ञा गर्नुहवस । उहांपछि राजा रणजीत् मल्लले आज्ञा गन्या— अब मेरो केहि मन्सुवा छैन यति सुनि राजा पृथ्वीनारायण साहवाट फेरि तेस्तो होइन लौ आज्ञा गर्नुहवस् भनी वार वार हुकुम हुंदा हे पुत्र अब म ७५ वर्षको उमेर भैगयां । अब केही चाहिंदैन भनी आज्ञा-भयो र तेसो होइन वावा तिन सहर बाहेक वनेपा पनौति तिर मन्सुवा भया उत्तैतिर उसतिर होइन साषु चांगुतिर भन्या पनि ठिमि नकदेस बोडेतिर भन्या पनी. अथवा तेसतिर होइन किर्तिपूर. थानकोटतीर वा चापागाउं ठेचोतिर भन्या पनि थौटा गाउंमा राज गर्नु चाहिंछ । आज्ञा गर्नु हवस् तिन सहर बाहेक जहा मन्सुवा छ उस गाउंका आंदानिले नपुग्या म पुन्याउंदै गरुंला भनी वारंवार दीपि गर्नुहुंदा मैले मानै-

पन्यो भागौ भनी. राजा रणजीत् मल्लले आज्ञा गर्दा राजा पृथ्वीनारायण साहवाट माग तीन सहर बाहेक दिआ भनी पोलटामा बाहुलि राषि दिया र राजा रणजीत् मल्लवाट यो नेपाल भरि म माग्दीन भन्या र तेसो पनी लौ दियां दिआ भनी हुकुम भयो । तहांपछि राजा रणजीत् मल्लवाट. वृद्धा-वस्था भयाका मलाई अब केहि भोगको अबिलाषा छैन. केवल मलाई दिछौं भन्या श्रीकासिवास देउ भनी पोलटो थाप्या र दिआ ३ भनी राजा पृथ्वीनारायण साहवाट बाहुलि पोलटामा राषी दुवै षुसि भया : सर्दारतिर राजा पृथ्वीनारायण साह-वाट नजर गरि हुकुम गन्या— लौ केहेसि सराजाम डोल्या भरीया षै षर्च चाहिंदो. सबै यार गर भनी हुकुम भयो ।

उहांपछि राजा रणजीत् मल्लले हुकुम पोलटामा थामि अब म जान्छु भनी विदा भै हितिचोकमा आया । रानीलाई सबै विस्तार सुनाया । षुसिसंग रातको भोजन गन्या । सुकाला गरि सबैरै जागा भै रानीसंग फेरि आग्या गन्या मैले विरायां की कसो हो वहांवाट त यहांसम्म भन्याथ्या विस्तार मैले कह्यां तैले सुनिस् भंदा रानिले विति गरिन्— वेस भयो । अब हामीलाई क्या चाहिन्छ केहि विरिसियाको छैन कासिवास पाया हुंछ भनी विति गरिन् र दुवै महा आनंद गरि काशीतर्फ लाग्या ।

